

ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΚΑΤΟΧΙΚΟΥ ΕΜΦΥΛΙΟΥ

του Μαυρόπουλου Παναγιώτη*

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Πριν από μερικά χρόνια ξεκίνησα να μελετάω την κομμουνιστική στάση των ετών 1946-1949 (εμφύλιος). Πολύ γρήγορα κατάλαβα ότι ήταν δύσκολο να κατανοήσει κάποιος την συγκεκριμένη ιστορική περίοδο, αν πρώτα δεν κατανοούσε την περίοδο της κατοχής, και αυτήν με την σειρά της αν πρώτα δεν είχε κατανοήσει τον διχασμό και την «επανάσταση» του 1909, (από μια οπτική) μια από τις πηγές πολλών από τα ύστερα δεινά της ελληνικής πατρίδος. Από όλες αυτές τις περιόδους, για διάφορους λόγους, επέλεξα την ενασχόληση με την μελέτη του κατοχικού εμφυλίου.

Για την διευκόλυνση της (δικής μου) μελέτης κατέγραψα σε ημερολογιακή μορφή τα κυριότερα γεγονότα, όπως και αυτά που μου προκάλεσαν ιδιαίτερη εντύπωση, της συγκεκριμένης περιόδου, με παράλληλη διασταύρωση. Είναι αυτονόητο ότι η αξιολόγηση των γεγονότων για την καταγραφή τους είναι δική μου και υπηρετεί την εξαγωγή των δικών μου συμπερασμάτων στα οποία κατέληξα μετά από την μελέτη των γεγονότων.

- 1941 -

Τον πρώτο χρόνο της κατοχής η αντιστασιακή δραστηριότητα περιορίζεται στην ίδρυση πολιτικών οργανώσεων (ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ, ΥΒΕ, ΕΔΕΣ και ΕΑΜ) και τη συγκρότηση περιορισμένου αριθμού ολιγομελών ενόπλων ανταρτικών ομάδων στην Μακεδονία (Κιλκίς, Σέρρες, Δράμα, Δυτική Μακεδονία), στην Παρνασίδα και στη Νότια Πελοπόννησο, χωρίς σημαντική επιχειρησιακή δράση. Ιδρύονται επίσης διάφορες αντιστασιακές οργανώσεις στην Αθήνα, οι οποίες δεν αναφέρονται λεπτομερώς στην παρούσα ιστορική εξιστόρηση, πλην της ΠΕΑΝ λόγω της εμβληματικότητος τόσο της οργάνωσης όσο και του ιδρυτού της.

Την 15 Μαΐου 1941 ιδρύεται στην Θεσσαλονίκη η Επιτροπή Εθνικής Απελευθέρωσης ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ από τον απότακτο Συνταγματάρχη Δημήτριο Ψαρρό και μέλη του ΚΚΕ. Η οργάνωση διαλύεται τον Αύγουστο του 1941, οπότε τα μη κομμουνιστικά μέλη εντάσσονται στην ΥΒΕ ενώ τα μέλη του ΚΚΕ, τον Απρίλιο του 1942 στο ΕΑΜ Μακεδονίας (Δορδανάς: 119, Χατζηναστασίου: 65, Καλογρηάς: 191). Την ίδια περίοδο συγκροτούνται:

- Στην περιοχή της Νιγρίτας Σερρών η ανταρτική ομάδα ΟΔΥΣΣΕΑΣ ΑΝΔΡΟΥΤΣΟΣ και στα μέσα Σεπτεμβρίου στα ορεινά του νομού Κιλκίς η ομάδα ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ ΔΙΑΚΟΣ (Χρυσάφης: 41, Δορδανάς: 49, 111), οι οποίες διαλύθηκαν τον Μάιο του 1942 (Καλογρηάς: 48-54).

- Στα ορεινά του νομού Κιλκίς η ανταρτική ομάδα του Ταγματάρχη Βασιλείου Μερκουρίου (Δορδανάς: 49). Ο Μερκουρίου διέλυσε την ομάδα του όταν, μετά από επιτυχή επίθεση σε μικρή ομάδα Γερμανών, αυτοί προέβησαν σε αντίποινα εις βάρος αθώων πολιτών (Καλογρηάς: 55).

Τον Ιούνιο του 1941:

- Ιδρύεται στην Λακωνία η οργάνωση Νέα Φιλική Εταιρεία (ΝΦΕ) (Καλύβας & Καλογρηάς: 23, Ανδριτσάκης: 320, Ζαλοκώστας: 146).
- Ιδρύεται στην Μεσσηνία η οργάνωση Ελληνικός Στρατός (ΕΣ) από 240 νέους αξιωματικούς και συγκροτούνται μαχητικές ομάδες (του ΕΣ) των 15-20 ανδρών σε κάθε περιφέρεια της Πελοποννήσου (Ζαλοκώστας: 146, Μάγιερ: 158).

Τον Ιούλιο του 1941, στην Μακεδονία, οργανώνονται από τον Αλέξανδρο Ζάνα, ομάδες δολιοφθορών. Αργότερα ο Ζάνας διακόπτει τις δολιοφθορές και χρησιμοποιεί το δίκτυο για την απόκρυψη και φυγάδευση Βρετανών και Ελλήνων από την Ελλάδα στην Μέση Ανατολή (Μακρής-Στάϊκος Β: 214).

Την 10 Ιουλίου 1941 ιδρύεται στην Θεσσαλονίκη η αντιστασιακή οργάνωση Υπερασπισταί Βορείου Ελλάδος (ΥΒΕ) από τους Ταγματάρχες Ιωάννη Παπαθανασίου, Θωμά Μπάρμπα, Ευάγγελο Δόρτα και τον Λοχαγό Αναστάσιο Σακελλαρίδη με σκοπό την αποτροπή απόσπασης εδαφών από την ελληνική επικράτεια. Το ένοπλο τμήμα της ΥΒΕ, ως Ελληνικός Στρατός (ΕΣ), ιδρύεται την 7 Μαρτίου 1943, αφού δέχθηκε οικονομική ενίσχυση από τους συμμάχους, με χώρο δράσης τις υπώρειες των Πιερίων (Καλλιανιώτης: 152). Η ΥΒΕ/ΕΚΑ μετονομάζεται σε Πανελλήνια Απελευθερωτική Οργάνωση (ΠΑΟ) κατά πάσα πιθανότητα το θέρος του 1942 (Χατζηναστασίου: 53) ή το θέρος του 1943 (Καλλιανιώτης: 320). Την 25 Ιανουαρίου 1944, η ΠΑΟ, μεταξύ της λυσσώδους επίθεσης του ΕΛΑΣ και του εξοπλισμού της από τους Γερμανούς, επιλέγει την αυτοδιάλυσή της (Καλογρηάς: 286).

Το καλοκαίρι του 1941 ιδρύονται:

- Στην περιοχή Παρνασίδας η απελευθερωτική οργάνωση Εθνικός Απελευθερωτικός Στρατός (ΕΑΣ) από τον Λοχαγό Αθανάσιο Κούτρα και τους Υπολοχαγούς Γεώργιο Καϊμάρα και Γεώργιο Ντούρο (Καϊμάρας: 16, Φλάισερ: 381). Τον Μάιο του 1942 ο Ψαρρός προτείνει στον ΕΑΣ συνεργασία που γίνεται δεκτή. Ο Ψαρρός ενημερώνει το ΣΜΑ, αλλά οι ρίψεις που προορίζονται για τον ΕΑΣ καταλήγουν, με παρέμβαση του Σεφεριάδη, στον ΕΛΑΣ (Μαρίνος Α: 121-122).
- Στην περιοχή της Άρτας η αντιστασιακή οργάνωση ΕΛΛΑΣ-ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ από αξιωματικούς του ελληνικού στρατού. Τον Απρίλιο του 1942 η οργάνωση διαλύεται χωρίς να ιδρύσει ένοπλα τμήματα, ενώ τα μέλη της εντάσσονται στον ΕΔΕΣ (Ζέρβας: 170, Ζαλοκώστας: 60-65, 92-96).

Το Φθινόπωρο του 1941 ιδρύεται στην Κοζάνη η ένοπλη ανταρτική ομάδα Εθνική Κοινωνική Άμυνα ή Ένωση Κοινωνικής Αμύνης (ΕΚΑ), η οποία διαλύεται τον Μάιο του 1943 (Καλλιανιώτης: 155-172, Καλογρηάς: 200).

Τον Σεπτέμβριο του 1941:

- Την 9 Σεπτεμβρίου ιδρύεται στην Αθήνα ο Εθνικός Δημοκρατικός Ελληνικός Σύνδεσμος (ΕΔΕΣ) από τον Ναπολέοντα Ζέρβα, τον Λεωνίδα Σπαή και τον δικηγόρο Ηλία Σταματόπουλο.

- Την 27 Σεπτεμβρίου ιδρύεται στην Αθήνα το Ενιαίο Αντιστασιακό Μέτωπο (ΕΑΜ) από εκπροσώπους των πολιτικών κομμάτων: Σοσιαλιστικό Κόμμα Ελλάδας, Αγροτικό κόμμα Ελλάδας, Ένωση Λαϊκής Δημοκρατίας και Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδας.¹

- Την 28 Σεπτεμβρίου, στην Δράμα, εκδηλώνεται ανοργάνωτο επαναστατικό κίνημα από στελέχη του ΚΚΕ και παρασυρμένους χωρικούς με την κατάληψη βουλγαρικών υπηρεσιών, εκτέλεση χωροφυλάκων, δημάρχων και άλλων αξιωματούχων. Την 29 Σεπτεμβρίου οι Βούλγαροι επιδίδονται σε αντίποινα δολοφονώντας 4 – 5.000 Έλληνες (Φλάνσερ: 97, Χατζηαναστασίου: 29-31, Ζαούσης: 335).

Τον Οκτώβριο του 1941 ιδρύεται στην Αθήνα η Πανελλήνια Ένωση Αγωνιζομένων Νέων (ΠΕΑΝ) από τον Υποσμηναγό Κωνσταντίνο Περρίκο² (Χατζηβασιλείου: 46, Μακρής-Στάϊκος Β: 102, Ζαλοκώστας: 34-39).

- 1942 -

Το 1942 συνεχίζεται η ίδρυση πολιτικών οργανώσεων και ενόπλων ανταρτικών ομάδων, ακόμα όμως σε περιορισμένη έκταση, στον Ελικώνα και στη Θεσσαλία. Τον Νοέμβριο γίνεται η πρώτη πανευρωπαϊκά και μεγαλύτερη αντιστασιακή επιχείρηση της ανατίναξης της γέφυρας του Γοργοποτάμου από Βρετανούς δολιοφθορείς. Τον Ιούνιο και Ιούλιο συγκροτούνται οι Ι και ΙΙ Ελληνικές Ταξιαρχίες αντίστοιχα στην Μέση Ανατολή, ενώ τον Σεπτέμβριο συγκροτείται ο Ιερός Λόχος.

Στις αρχές του 1942 οργανώνεται η πρώτη ένοπλη ομάδα στην Γκιώνα (Καϊμάρας: 17-18), η οποία τον Απρίλιο του 1943 εντάσσεται στο 5/42 ΣΕ.

Την 16 Φεβρουαρίου 1942 ιδρύεται το στρατιωτικό σκέλος του ΕΑΜ, ο Ελληνικός Λαϊκός Απελευθερωτικός Στρατός (ΕΛΑΣ).

Την 28 Απριλίου 1942 ιδρύεται το στρατιωτικό σκέλος του ΕΔΕΣ, οι Εθνικές Ομάδες Ελλήνων Ανταρτών (ΕΟΕΑ).

Την 7 Ιουνίου 1942, ημέρα Κυριακή, το πρώτο τμήμα του ΕΛΑΣ δυνάμει 15 περίπου ανδρών υπό τον Κλάρα, ως Ταγματάρχη πυροβολικού, εισέρχεται στο χωριό Δομνίστα Βοιωτίας με την ελληνική σημαία (Σταμάτης στο Μπάδα-Σφήκας: 271, Χατζηαναστασίου: 70).

Τον Ιούνιο του 1942 συγκροτείται η Ι Ελληνική Ταξιαρχία στη Μέση Ανατολή· λαμβάνει μέρος στην μάχη του Ελ Αλαμίν από 23 Οκτωβρίου έως 4 Νοεμβρίου και στη συνέχεια, το 1943, διαλύεται εξ αιτίας του κινήματος που ξέσπασε στο εσωτερικό της.

---

¹ Είναι ενδιαφέρον ότι πουθενά στις διαθέσιμες πηγές δεν αναφέρεται η ακριβής διεύθυνση του σπιτιού (αναφέρεται μόνο η οδός Ιπποκράτους) όπου υπεγράφη το ιδρυτικό του ΕΑΜ (Μακρής-Στάϊκος: 118).

² Ο Περρίκος, ο οποίος πριν την ΠΕΑΝ είχε ιδρύσει την οργάνωση Στρατιά Σκλαβωμένων Νικητών, εκτελέστηκε στην Καισαριανή την 4 Φεβρουαρίου 1942 (Ζαλοκώστας: 74-85)

Τον Ιούλιο του 1942 συγκροτείται η II Ελληνική Ταξιαρχία στην Μέση Ανατολή· δεν έλαβε μέρος στον πόλεμο και διαλύθηκε εξ αιτίας του κινήματος που ξέσπασε στο εσωτερικό της το 1943.

Τον Ιούλιο του 1942 ο Ταγματάρχης Λουκάς Μαναίος οργανώνει ένοπλη ομάδα στον Ελικώνα με αρχηγούς τους Αβορίτη και Βαρδουλάκη (Ζαλοκώστας: 214-215). Η ομάδα διαλύεται αργότερα με δόλο από τον ΕΛΑΣ, ενώ οι δύο αρχηγοί με 16 άνδρες συλλαμβάνονται και δολοφονούνται από τον Κλάρα στην μονή Αγίου Σεραφείμ (Καϊμάρας: 28-29, Ζαλοκώστας: 216).

Την 23 Ιουλίου 1942 ο Ζέρβας δημιουργεί τον πυρήνα των ΕΟΕΑ στην περιοχή του Βάλτου και νοτιοανατολικά της Άρτας (Ζέρβας: 19, Μυριδάκης Α: 3).

Την 1 Αυγούστου 1942 εννεαμελής ομάδα δολιοφθορέων με το όνομα ΜΙΔΑΣ 614 υπό την ηγεσία του Ταγματάρχη Ιωάννη Τσιγάντε αποβιβάζεται στις ακτές της Μάνης. Η ομάδα, η οποία συγκροτήθηκε με την υποστήριξη της βρετανικής υπηρεσίας SOE για την διεξαγωγή δολιοφθορών και την οργάνωση του αντάρτικου των βουνών, δεν επέτυχε τους στόχους της και ο Τσιγάντες σκοτώθηκε από τους Ιταλούς στην Αθήνα τον Ιανουάριο του 1943 (Καλύβας & Μαραντζίδης: 124).

Την 15 Σεπτεμβρίου 1942 ιδρύεται στην Μέση Ανατολή ο Ιερός Λόχος. Αποτελείται εξ ολοκλήρου από Έλληνες αξιωματικούς και των τριών όπλων, της Χωροφυλακής και από μαθητές της Στρατιωτικής Σχολής Ευελπίδων. Έλαβε μέρος στις επιχειρήσεις στη Βόρειο Αφρική και στη συνέχεια στις αποβατικές επιχειρήσεις στα νησιά του Αιγαίου· «... παρότι οι άνδρες του ανήκαν σε διάφορες πολιτικές παρατάξεις, απέσχε από όλα τα κινήματα στις ελληνικές Ένοπλες Δυνάμεις» (Μακρής-Στάικος Β: 357).

Την 20 Σεπτεμβρίου 1942 η ΠΕΑΝ ανατινάσσει το κτήριο όπου στεγαζόταν η Εθνική Σοσιαλιστική Πατριωτική Οργάνωσης - ΕΣΠΟ (Ζαλοκώστας: 34-39, Χατζηβασιλείου: 109).

Τον Νοέμβριο του 1942:

- Ιδρύεται η Εθνική και Κοινωνική Απελευθέρωση (ΕΚΚΑ) από τον Ψαρρό και τον Γεώργιο Καρτάλη, παλαιό βουλευτή και υπουργό του Λαϊκού κόμματος (Φλάνσερ: 382).
- Ο απότακτος του 1935 Ταγματάρχης Γεώργιος Κωστόπουλος ονομάζει τα ανταρτικά τμήματα που είχε ήδη συγκροτήσει από τον Νοέμβριο του 1941 (Κωστόπουλος: 107) Ελληνικό Στρατό Απελευθερωτικής Προσπάθειας ΕΣΑΠ (Κωστόπουλος: 30).

Την 25 Νοεμβρίου 1942 οι Άγγλοι ανατινάσσουν την γέφυρα του Γοργοποτάμου με την βοήθεια των αντιστασιακών οργανώσεων ΕΔΕΣ και ΕΛΑΣ (Μυριδάκης: 296, Πυρομάγλου: 52), με αποτέλεσμα την διακοπή της σιδηροδρομικής γραμμής επί 6 εβδομάδες. Ως αντίποινα οι Γερμανοί εκτελούν 16 ομήρους από την Υπάτη Φθιώτιδος (Μαρίνος Α': 178-179, Μάγιερς: 167).

Τον Δεκέμβριο του 1942 το ΚΚΕ αποφασίζει την συγκρότηση των Ομάδων Περιφρούρησης Λαϊκών Αγωνιστών (ΟΠΛΑ) υπό την καθοδήγηση του Πλουμπίδη (Ιωαννίδης: 149, Μουμτζής: 76).

Την 12 Δεκεμβρίου του 1942 ο Αρχισμηνίας Κωστορίζος με 21 άνδρες και ο Υπενωμοτάρχης Γερακιανάκης με 15 άνδρες αποχωρούν από τον ΕΛΑΣ με πρόθεση να ενταχθούν στον ΕΔΕΣ. Καθ' οδόν συναντούν την ανταρτική ομάδα ΕΣΑΠ του Κωστόπουλου στην οποία και εντάσσονται (Μαρίνος Β: 32, Κωστόπουλος: 45, Πυρομάγλου: 58).

Την 28 Δεκεμβρίου του 1942, μετά την δύση του ηλίου, ο Κλάρας, με 400 περίπου αντάρτες και όλα τα στελέχη του, επισκέπτεται αιφνιδιαστικά το στρατηγείο του Ζέρβα στη Μεγαλόχαρη. Από πληροφορίες προερχόμενες από αντάρτες του ΕΛΑΣ, σκοπός του ήταν ο αφοπλισμός και η σύλληψη του Ζέρβα, ο οποίος είχε αναχωρήσει λίγες ώρες πριν για περιοδεία και στρατολόγηση ανταρτών (Μαρίνος Β: 11).

- 1943 -

Το 1943 είναι το έτος κορύφωσης της δράσης των αντιστασιακών οργανώσεων από στρατιωτική άποψη, η σημαντική περίοδος της αντίστασης είναι το οκτάμηνο από τον Γοργοπόταμο μέχρι την ολοκλήρωση της επιχείρησης ANIMALS (Γουντχάουζ: 116-117). Οι κυριότερες επιχειρήσεις των αντιστασιακών οργανώσεων είναι η ανατίναξη της γέφυρας του Ασωπού από Βρετανούς δολιοφθορείς, η ενέδρα στο Σαραντάπορο από τον ΕΛΑΣ και η μάχη του Μακρυνόρος από τις ΕΟΕΑ, ενώ τον Οκτώβριο ξεκινάει η επίθεση του ΕΛΑΣ εναντίον των ΕΟΕΑ. Σημαντικά γεγονότα είναι η διάλυση του ΕΣΑΠ και της ΠΑΟ, η ανάληψη της αρχηγίας του ΕΛΑΣ από τον Σαράφη, η ίδρυση του 5/42 ΣΕ και οι δύο διαλύσεις του από τον ΕΛΑΣ, η μετατροπή του ΕΛΑΣ σε τακτικό στρατό, η υπογραφή συμφώνου μεταξύ των ανταρτικών οργανώσεων και του ΣΜΑ, η ίδρυση του ΚΓΣΑ στο Περτούλι, η στάση στις δύο ελληνικές ταξιαρχίες στη Μέση Ανατολή, η συνθηκολόγηση της Ιταλίας και η παράδοση της Μερραρχίας Πινερόλο.

Στις αρχές του 1943 οι καταγεγραμμένες αντιστασιακές οργανώσεις υπολογίζονται σε περίπου 140, και στη συνέχεια αυξάνονται ακόμα περισσότερο (Καλύβας & Μαραντζίδης: 126).

Τον Σεπτέμβριο του 1942, στην Ζήρια Αχαΐας, συγκροτείται η ένοπλη ανταρτική ομάδα (ΕΑΟ) «ΖΗΡΕΙΑ» από τον έφεδρο Λοχαγό Πανουτσόπουλο Ιωάννη, η οποία, τον Ιούλιο του 1943, διαλύεται από τον ΕΛΑΣ (Μίχου) στο χωριό Σαϊτά του Φενεού (Ζαλοκώστας: 160-163). Ο Πανουτσόπουλος συνελήφθη ως τραυματίας στην θλεση Μυδαλέζα της λίμνης Φενεού, δικάστηκε ως προδότης από «λαϊκό» δικαστήριο την 15 Αυγούστου 1943 στο χωριό Καλύβια, παρόντος των Μίχου και «Πελοπίδα», φυλακίσθηκε στο Μοναστήρι Αγίου Γεωργίου, και απέδρασε με την βοήθεια οπαδών του. (Εκθεση Πανουτσόπουλου, Αρχεία ΔΙΣ, Τόμος 5: 518, Σταματοπούλου: 34).

Πριν τον Φεβρουάριο του 1943, στην Ανατολική Θεσσαλία, ο ΕΛΑΣ διαλύει την ένοπλη αντιστασιακή οργάνωση Εθνική Οργάνωση Μαγνησίας (ΕΟΜ) (Χάμοντ: 17).

Φεβρουάριος 1943

- Την 12 Φεβρουαρίου 300 περίπου αντάρτες των οργανώσεων ΜΙΔΑΣ 614, ΕΛΑΣ και ΕΔΕΣ, όπως επίσης και κάτοικοι του χωριού Οξύνεια ή Μεριτίσα, προσβάλλουν σε

ενέδρα ιταλικό τάγμα και του προκαλούν απώλειες 164 νεκρούς και 184 αιχμαλώτους. Το ιταλικό τάγμα αποχωρούσε από την Οξύνεια, αφού κατέκαυσε σπίτια σε αντίποινα για την άρνηση παράδοσης από τους χωρικούς σφαγίων και λοιπών τροφίμων.³ Μερικές ημέρες μετά την μάχη, οι Ιταλοί ως αντίποινα κατέκαυσαν όλα τα σπίτια του χωριού (Παπαφλωράτος & Θεοδώρου: 61, 307-320)⁴.

- Την 23 Φεβρουαρίου στρατιώτες συλλαμβάνουν τους Αξιωματικούς των δύο ελληνικών Ταξιαρχιών που είχαν υποβάλλει παραιτήσεις και τους παραδίδουν στις διοικήσεις των Ταξιαρχιών. Οι συλληφθέντες, με την συνοδεία Άγγλων, μεταφέρονται στο Στρατόπεδο Μερτζεγιούμ (Τσουδερός: 31).

- Την 24 Φεβρουαρίου στην Ναυπακτία ιδρύεται η οργάνωση «ΕΘΝΙΚΗ ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΝΑΥΠΑΚΤΟΥ – ΜΥΣΤΙΚΗ» με αρχηγό τον Αντισυνταγματάρχη Δημήτριο Πλουμή, η οποία τον Αύγουστο του 1943 προσχωρεί στον ΕΔΕΣ.

Μάρτιος 1943

- Ο ΕΛΑΣ διαλύει τις ανταρτικές ομάδες των ΥΒΕ στην Πιερία και δολοφονεί αιχμαλώτους υπαξιωματικούς (Καλύβας & Καλογρηάς: 85).

- Την 3 Μαρτίου 1943, στο Μορφοβούνι (Βουνέσι) Καρδίτσας, ο ΕΛΑΣ αφοπλίζει με δόλο την οργάνωση ΕΣΑΠ και συλλαμβάνει μέλη της ανταρτικής ομάδας, συμπεριλαμβανομένων των Σαράφη και Κωστόπουλου, οπότε διαλύεται ο ΕΣΑΠ (Κωστόπουλος: 63-67, Έκθεση Σαράφη στο Φαράκος: 232, Μάγιερς: 123).⁵ Για τον αφοπλισμό ο Τζήμας, ως συνήθως, δήλωσε στον Μάγιερς ότι ήταν «ένα μεγάλο λάθος» και ότι «θα φρόντιζε να επιπληχθεί σοβαρά ο Κόζακας» (Μάγιερς: 145).

- Την 4 και 5 Μαρ 1943, στον Φαρδύκαμπο Σιάτιστας, η ΥΒΕ/ΕΚΑ σε συνεργασία με τον ΕΛΑΣ και χωρικούς των γύρω χωριών, αιχμαλωτίζουν ιταλικό τάγμα (Καλογρηάς: 202).⁶ Μετά την μάχη η παρουσία των ιταλικών δυνάμεων περιορίστηκε στα μεγάλα αστικά κέντρα (Δορδανάς: 217).

- Την 15 Μαρτίου ο Ζέρβας υπογράφει την «Πρώτη Στρατιωτική Συμφωνία των Ελληνικών Αντιστασιακών Δυνάμεων με την Μέση Ανατολή» και αποφασίζει την μετονομασία των ομάδων ΕΔΕΣ σε ΕΟΑ. Από την 22 Μαρτίου, στα δίκοχα των ανταρτών το λογότυπο «ΕΔΕΣ» αντικαταστάθηκε από το «ΕΟΕΑ» (Μαρίνος Β: 53).

- Τμήμα του ΕΛΑΣ υπό τον Κόζακα περικυκλώνει την ένοπλη ομάδα του Ταγματάρχου Βλάχου και την αφοπλίζει· ο Βλάχος κατάφερε να διαφύγει (Μαρίνος Β: 65).

³ Η άρνηση της παράδοσης επεβλήθη από τον ΕΛΑΣ παρά την αντίδραση των κατοίκων από τον φόβο των αντιποίνων.

⁴ Από την έκθεση του Ανθυπολοχαγού Αριστείδη Μπλούτσου, τότε μέλος της οργάνωσης ΜΙΔΑΣ 614, ο οποίος στην συνέχεια ενετάχθη στον ΕΛΑΣ.

⁵ Ο Αρχισμηνίας Κωστορίζος προσήχθη σε «ανταρτοδικείο» στην Σπερχειάδα, την 12 Μαρτίου, κατηγορούμενος κατά τον Σαράφη «για λιποταξία και απόπειρα δηλητηρίασης [του Κλάρα]», και «εκτελέστηκε» στην Άνω Καλλιθέα την 13 Μαρτίου (Κωστόπουλος: 71-72, Σαράφης: 74, Φλάισερ: 373-376).

⁶ Το σχέδιο της μάχης εκπονήθηκε από τον Ταγματάρχη Κοντονάση της ΥΒΕ/ΠΑΟ (Καλιανιώτης: 247-258). Η μάχη διεξήχθη όταν οι αντιστασιακές οργανώσεις και κάτοικοι των γύρω χωριών προσέβαλαν το τάγμα που προσήλθε προς βοήθεια εγκλωβισμένης ιταλικής εφοδιοπομπής μετά από ενέδρα του ΕΛΑΣ στην θέση Βίγλα την 3 Μαρ 1943.

- Ο ΕΛΑΣ περικυκλώνει και αφοπλίζει την Εθνική Οργάνωση Βασιλοφρόνων (ΕΟΒ) Αγρινίου στην θέση Νεροσύρτης Τριχωνίδος, η οποία είχε ιδρυθεί τους πρώτους μήνες του 1943 (Μαρίνος Β: 86).

Απρίλιος 1943

- Σε διάστημα δύο εβδομάδων, όλοι οι μη κομμουνιστές αρχηγοί ανταρτικών ομάδων και οι άνδρες τους της επαρχίας Βοΐου Κοζάνης είτε εξολοθρεύτηκαν είτε εγκατέλειψαν τον αγώνα (Κολιόπουλος: 90).

- Την 2 Απριλίου 1943 ο Σαράφης, όντας κρατούμενος του ΕΛΑΣ στην Σπερχειάδα και αναμένοντας να δικαστεί με την κατηγορία της συνεργασίας με τους Ιταλούς, αποδέχεται τη θέση του Στρατιωτικού Αρχηγού του ΕΛΑΣ που του προσφέρεται (Κωστόπουλος: 78, Μάγιερς: 146)⁷. Στο τέλος Ιουνίου του 1943 προσχωρεί στο ΚΚΕ (Φλάνσερ: 422), γεγονός που τηρήθηκε μυστικό.

- Την 4 Απριλίου ο ΕΛΑΣ επιτίθεται και διαλύει την ένοπλη ομάδα των ΥΒΕ υπό τον Λοχαγό Γουλγουτζή στα Πιέρια (Καλογρηάς: 208)

- Την νύκτα 5 προς 6 Απριλίου συλλαμβάνονται οι Ταγματάρχες Μιλτιάδης Πόρτης και Λάζαρος Μάντζιος και ο Ανθυπασπιστής Βασίλειος Αγγελόπουλος· επίσης συλλαμβάνονται στον Αυγερινό ο Υπολοχαγός Κοσμάς Μπουλογιάννης και ο δικηγόρος Βαζάκας. Άπαντες προσάγονται σε «ανταρτοδικείο» και «εκτελούνται» την 14 Απριλίου στην Βουχωρίνα Βοΐου (Καραμπέρης: 27-38, Παπαθανασίου Ι: 276, Καλύβας & Μαραντζίδης: 45).

- Την 8 Απριλίου, στον Αυγερινό Κοζάνης, ο ΕΛΑΣ διαλύει ένοπλη εθνικιστική δύναμη με επικεφαλής τον Θεόδωρο Σιδηρόπουλο, έφεδρο ανθυπολοχαγό στο Αλβανικό Μέτωπο, τον οποίο και δολοφονεί (Κολιόπουλος: 90, Καλογρηάς: 204).

- Την 12 Απριλίου συλλαμβάνονται στο Μελάνθιο ο έφεδρος Υπολοχαγός Άγγελος Κιουρτσιδάκης και ο έφεδρος Λοχίας Κωνσταντίνος Ζήσης, προσάγονται σε «ανταρτοδικείο» και «εκτελούνται» την 18 Απριλίου στο Νεστόριο Καστοριάς (Καλογρηάς: 197).

- Την 20 Απριλίου 1943 στην τοποθεσία Λυκοχορός Βουνιχώρας Φθιώτιδος συγκροτείται το στρατιωτικό σκέλος της ΕΚΚΑ, το 5/42 Σύνταγμα Ευζώνων, υπό την διοίκηση του Ψαρρού με γεωγραφικό χώρο δράσης τα βουνά της Γκιώνας και του Παρνασσού (Καϊμάρας: 45, Μαρίνος Β: 73).⁸

Μάιος 1943

- Την 7 Μαΐου, στο Θέρμο Αιτωλοακαρνανίας, τμήμα του ΕΛΑΣ υπό τους Δράκο και Γεροδήμο, με δόλο επιτίθεται και αφοπλίζει την ομάδα των ΕΟΕΑ του αρχηγείου

---

⁷ Ο Κωστόπουλος στο βιβλίο του εκφράζει αμφιβολίες για την ειλικρίνεια του Σαράφη (Κωστόπουλος: 45): το ίδιο ο Μάγιερς, ο οποίος επιπλέον εκφράζει την υπόνοια ότι όλα ήταν προσχεδιασμένα (Μάγιερς: 146), ο Λοχαγός Φοίβος Γρηγοριάδης (Γρηγοριάδης: 288-290) και ο Βασιλάς (Βασιλάς: 70).

⁸ Ήδη την 15-16 Απρ 1943, ο Ψαρρός είχε δεχθεί στον Λυκοχορό Βουνιχώρας τις πρώτες ρίψεις οπλισμού και εφοδίων, καθώς επίσης και Βρετανούς συνδέσμους (Καϊμάρας: 44, Μαρίνος Β: 73).

Τριχωνίδος υπό τον γιατρό Γεώργιο Παπαϊωάννου (Πυρομάγλου: 76). Ο Παπαϊωάννου συλλαμβάνεται και απελευθερώνεται την 2 Ιουνίου με παρέμβαση του Μάγιερς (Μάγιερς: 171, Μυριδάκης Α: 296). Κατά την επίθεση συνελήφθη και ο επικεφαλής του υπαρχηγείου Μακρυνείας δικηγόρος Αριστοτέλης Τσιτσέλης, ο οποίος δολοφονήθηκε (Ζέρβας: 208, Αθανασόπουλος: 55).

- Την 13 Μαΐου ο ΕΛΑΣ υπό τον Κλάρα αφοπλίζει την ανεξάρτητη ένοπλη ομάδα του Ταγματάρχη Αριστείδη Κρασιά (ΕΟΕΑ) στο Καστέλλι Φθιώτιδος, τον οποίο και συλλαμβάνει. Ο Κρασιάς απελευθερώνεται την 29 ή 30 Μαΐου, παρά τις συνεχείς παρεμβάσεις του Μάγιερς (Μάγιερς: 171, Μαρίνος Β: 101, Καϊμάρας: 56, Μυριδάκης: 296).

- Την 14 Μαΐου ο ΕΛΑΣ, μετά από διήμερη μάχη στο χωριό Κανδήλα, αφοπλίζει την νεοσύστατη ένοπλη ομάδα Ξηρομέρου του Ταγματάρχου Κωνσταντίνου Καραμπέκιου (Μαρίνος Β: 90).

- Την 13 και 14 Μαΐου, τμήματα του ΕΛΑΣ υπό τον Κλάρα, τον Καπετάνιο Ορέστη, τον Λοχαγό Φοίβο Γρηγοριάδη και τον Ανθυπίλαρχο Δημήτριο Δημητρίου επισκέπτονται τον Ψαρρό στη Στρώμηνη, στο πλαίσιο φιλικής συνάντησης. Το ξημέρωμα με δολιότητα περικυκλώνουν το 5/42, απευθύνοντας τελεσίγραφο στον Ψαρρό «όπως διαλύσει το 5/42 εντός τριών ωρών και παραδώσει τον οπλισμόν εις τον ΕΛΑΣ»· ο Ψαρρός, με την σύμφωνη γνώμη των αξιωματικών του, διαλύει το 5/42, συλλαμβάνεται και απελευθερώνεται με παρέμβαση του Μάγιερς (Μάγιερς: 171, Φλάισερ: 384-385). Πρώτη διάλυση του 5/42, το οποίο ανασυγκροτήθηκε την 29 Μαΐου του ίδιου έτους (Καϊμάρας: 47-53).

- Την 27 Μαΐου ιδρύεται το Γενικό Στρατηγείο του ΕΛΑΣ με έδρα το Περούλι και Στρατιωτικό Αρχηγό τον Σαράφη, καπετάνιο τον Κλάρα και πολιτικό τον αντιπρόσωπο του ΕΑΜ Τζήμα (έκθεση του Τζήμα στο Φαράκος: 157).

Ιούνιος 1943

- Ο Ταγματάρχης Θόδωρος Μακρίδης (Έκτορας) υποβάλλει στο Πολιτικό Γραφείο του ΚΚΕ πρόταση για την αναδιοργάνωση του ΕΛΑΣ και τον προσανατολισμό του προς την Αθήνα (Ιωαννίδης: 180, Μακρής-Στάικος Β: 421), όπως και ενδεχόμενο σχέδιο για την κατάληψη των Αθηνών μετά την αποχώρηση των Γερμανών (Καλύβας & Καλογρηάς: 28), διότι «η υπόθεση [της κατάληψης της εξουσίας στην μεταπολεμική Ελλάδα] είναι ότι έτσι και αλλιώς στην Αθήνα θα κρινόταν το ζήτημα» (Ιωαννίδης: 174).⁹

- Την 1 Ιουνίου ο ΕΛΑΣ ανατινάσσει την σήραγγα του Κούρνοβου στον Τύρναβο (Μακρής-Στάικος Β: 429). Τα θύματα κατά τις γερμανικές πηγές ήταν 200-300 Ιταλοί, 7 Γερμανοί και 60 Έλληνες όμηροι (Δορδανάς: 245)¹⁰. Τις επόμενες ημέρες εκτελέστηκαν 106 όμηροι (Δορδανάς: 246, Σαράφης: 109¹¹). Η λειτουργία της σιδηροδρομικής γραμμής διακόπηκε για 50 ώρες (Φλάισερ: 406-407, Μάγιερς: 191), ενώ κατά τον Σαράφη «Η

⁹ Το σχέδιο αναθεωρήθηκε τον Νοέμβριο του 1943 μετά από παρέμβαση του Μπαρτζιώτα (Ιωαννίδης: 322).

¹⁰ Οι όμηροι είχαν τοποθετηθεί σε βαγόνι μπροστά από την ατμομηχανή («κλούβα») κατά την τακτική Γερμανών και Ιταλών (Μάγιερς: 191, Μάγερ: 555, Ζαούσης Β: 111)

¹¹ Το βιβλίο του Σαράφη *Ο ΕΛΑΣ* γράφτηκε υπό την επίβλεψη του Σιάντου, ο οποίος αφήρεσε τμήματα του αρχικού κειμένου, για τα πολιτικά και των Παπασαματιάδη και Μακρίδη για τα στρατιωτικά (Ιωαννίδης: 283, 303).

συγκοινωνία κόπηκε για κάμποσες ημέρες» (Σαράφης: 109).¹² Οι Βρετανοί διέθεσαν για την επιχείρηση το ήμισυ των εκρηκτικών που ζήτησε ο ΕΛΑΣ εκτιμώντας ότι δεν χρειαζόταν περισσότερα και ότι τα επιπλέον τα ήθελε για άλλους σκοπούς (Μάγιερς: 175).

- Την 12 Ιουνίου η ανασυγκροτημένη ένοπλη ομάδα του Παπαϊωάννου περικυκλώνεται και διαλύεται για δεύτερη φορά και οριστικά από δυνάμεις του ΕΛΑΣ υπό τον Γεροδήμο (Ζέρβας: 208, Αθανασόπουλος: 55). Το προηγούμενο βράδυ έγινε ρίψη οπλισμού και εφοδίων για την ομάδα του Παπαϊωάννου· ο Γεροδήμος απαίτησε να του δοθεί ο οπλισμός και ο Μαρίνος της ΒΣΑ πρότεινε να τηρηθεί ο οπλισμός στις αποθήκες της Βρετανικής αποστολής. Ο Γεροδήμος παράλληλα με τον αφοπλισμό παραβίασε τις αποθήκες και έκλεψε τον οπλισμό (Μαρίνος Β: 120-122). Την 19 Ιουλίου εκδικάσθηκε από μικτή επιτροπή της ΒΣΑ και του ΕΛΑΣ η προσφυγή της ΒΣΑ εις βάρος του ΕΛΑΣ Τριχωνίδος για την «δια δόλου και απάτης» αρπαγή του οπλισμού (Μαρίνος Β: 160-161).

- Την 12-13 Ιουνίου ο ΕΛΑΣ επιτίθεται στην πόλη της Αμφιλοχίας με αδιευκρίνιστους σκοπούς. Μεταξύ των νεκρών ήταν Γερμανοί της μικρής φρουράς, πέντε από τους 7 χωροφύλακες, στελέχη του ΕΔΕΣ και άμαχοι, ενώ πυρπολήθηκαν και οικίες (Ζέρβας: 558, Δορδανάς στο Μπάδα-Σφήκας: 69, Τζούκας-Φλιτούρης στο Μπάδα-Σφήκας: 89, 93, Παπανδρέου: 115)

- Την 16 Ιουνίου υιοθετούνται οι προτάσεις του Μακρίδη από την Κεντρική Επιτροπή του ΕΛΑΣ (μετά την έγκρισή τους από το πολιτικό γραφείο του ΚΚΕ) για την μετατροπή των διασκορπισμένων ανταρτικών ομάδων σε συγκροτημένα και πειθαρχημένα στρατιωτικά τμήματα με ιεραρχία, υπό το Γενικό Στρατηγείο του ΕΛΑΣ, αντιγράφοντας την διοικητική δομή του Ελληνικού Στρατού (Μουμτζής: 77).

- Την 18 Ιουνίου δημοσιεύεται από την κυβέρνηση Ράλλη ο νόμος για την ίδρυση 4 Ευζωνικών Ταγμάτων, δύο στην Αθήνα και δύο στην Θεσσαλονίκη. Στην Αθήνα τα τάγματα συγκροτήθηκαν μετά την συνθηκολόγηση της Ιταλίας, ενώ στην Θεσσαλονίκη ποτέ. Την άνοιξη του 1944 ιδρύθηκαν άλλα δύο Τάγματα Ευζώνων στην Πάτρα υπό τον Κουρκουλάκο και στον Πύργο υπό τον Κοκκώνη, όλα υπό την δικαιοδοσία της κυβέρνησης Ράλλη. Στην Πελοπόννησο συγκροτείται το Β' Αρχηγείο Χωροφυλακής Πελοποννήσου υπό την διοίκηση του Συνταγματάρχη Παπαδόγγονα Διονυσίου, το οποίο λειτουργεί αυτόνομα από την κυβέρνηση (Μουμτζής: 95). Την 1 Νοεμβρίου 1943 ιδρύεται το Τάγμα Ασφαλείας (ΤΑ) Σπάρτης με διοικητή τον Γεωπόνιο Λεωνίδα Βρεττάκο (Μακρής-Στάϊκος Α: 167). Στα μέσα του 1944 (με βάση έναν λόχο του ΤΑ Σπάρτης) ιδρύεται το ΤΑ Γυθείου με διοικητή τον Ανθυπολοχαγό Αλέξανδρο Καραδημητρόπουλο (Ανδριτσάκης: 234). Στο ΤΑ Πατρών εντάσσονται εθελοντικά 200 άνδρες του 5/42 ΣΕ μετά την διάλυσή του από τον ΕΛΑΣ (Μακρής-Στάϊκος Α: 167).

- Από 21 Ιουνίου έως 11 Ιουλίου (ημέρα απόβασης των συμμάχων στη Σικελία) διεξήχθησαν οι δολιοφθορές στο πλαίσιο της επιχείρησης ANIMALS με σκοπό την παραπλάνηση των Γερμανών για την περιοχή απόβασης των συμμάχων. Οι δολιοφθορές είχαν ως σκοπό την διακοπή των συγκοινωνιών στην Δ. Μακεδονία, στην Β-Α Θεσσαλία και

---

¹² Ο Μάγιερς άσκησε κριτική στον ΕΛΑΣ θεωρώντας ότι τα κέρδη από την επιχείρηση ήταν δυσανάλογα του κόστους σε ανθρώπινες ζωές (Μάγιερς: 191).

στην Δ. Ελλάδα: οι στόχοι ήταν γέφυρες, η σιδηροδρομική γραμμή Αθηνών Θεσσαλονίκης και τηλεφωνικές επικοινωνίες (Μάγιερς: 199-201).

- Την 21 Ιουνίου οι Βρετανοί ανατινάσσουν την γέφυρα του Ασωπού (Μαρίνος Β: 102-105, Μακρής-Στάικος Β: 428).¹³ Η επιχείρηση, εξαιρετικής επικινδυνότητας, εκτελέστηκε από 6 Βρετανούς δολιοφθορείς. Η λειτουργία της σιδηροδρομικής γραμμής διακόπηκε για έξι εβδομάδες (Χάμμοντ: 34, Μάγερ: 113, Γουντχάουζ: 115) ή κατά άλλη εκδοχή για δέκα εβδομάδες (Μαρίνος Β: 102-105, Μάγιερς: 199).

- Την 21 Ιουνίου ο ΕΛΑΣ, μετά από εντολή του Μάγιερς στο πλαίσιο της επιχείρησης ANIMALS, καταστρέφει ολοσχερώς σε ενέδρα γερμανική φάλαγγα 60 περίπου αυτοκινήτων και 108 στρατιωτών στα στενά του Σαρανταπόρου. Συνελήφθησαν 92 αιχμάλωτοι οι οποίοι δολοφονήθηκαν την 13 Ιουλίου του 1943 (Παπαφλωράτος & Θεοδώρου: 63). Σε αντίποινα οι Γερμανοί εκτέλεσαν 92 ομήρους και πυρπόλησαν 16 χωριά (Δορδανάς: 253-273).

- Την 22 Ιουνίου οι Γρηγοριάδης και Δημητρίου του ΕΛΑΣ με 800 περίπου αντάρτες στη θέση Ταράτσα της Γκιώνας απευθύνουν τελεσίγραφο στον Ψαρρό απειλώντας το 5/42 με διάλυση εάν δεν παραδινόταν. Την 28 Ιουνίου, μετά από τετραήμερη μάχη, ο Ψαρρός αυτοδιαλύει το 5/42 για να μην εμπλακεί σε εμφύλιο πόλεμο. Αυτή ήταν η δεύτερη διάλυση του 5/42 (Καϊμάρας: 57-62, Μυριδάκης: 296, Φλάισερ: 415-416, Μαρίνος Β: 123), την οποία ο Τζήμας χαρακτήρισε «σοβαρό λάθος» (Μάγιερς: 216). Το 5/42 ανασυγκροτήθηκε την 31 Ιουλίου του ίδιου έτους (Καϊμάρας: 63).

Ιούλιος 1943

- Στις αρχές του μηνός εκδηλώνεται αντιπειθαρχική ενέργεια ομάδος περίπου πενήντα ναυτών του αντιτορπιλικού ΙΕΡΑΞ, οι οποίοι αρνήθηκαν να εκτελέσουν διαταγή του Αρχηγείου Στόλου να αποβιβαστούν στο λιμάνι της Αλεξάνδρειας για να αναλάβουν υπηρεσία ξηράς. Δήλωσαν ότι δεν αναγνωρίζουν άλλες διαταγές εκτός από αυτές του ΕΑΜ (Τσουδερός: 37).

- Την 5 Ιουλίου ξεσπάει στάση στην ΙΙ Ταξιαρχία, κατά την οποία κακοποιήθηκε και ο διοικητής της (Τσουδερός: 37).

- Την 5 ή 6 Ιουλίου η τρόικα του ΕΛΑΣ υπογράφει το Σύμφωνο Εθνικών Ομάδων, αφού είχε εγκριθεί με τροποποιήσεις από το ΠΓ του ΚΚΕ (Μάγιερς: 197, Ιωαννίδης: 128-129, Φλάισερ: 418, Φαράκος: 159). Ο Ζέρβας υπογράφει το τελικό κείμενο την 12 Ιουλίου (Μάγιερς: 198, Φλάισερ: 421). Με αυτό οι ελληνικές αντιστασιακές ομάδες υπάγονται ως προκεχωρημένα στρατιωτικά τμήματα στο ΣΜΑ και στο πλαίσιο αυτό ιδρύεται το Κοινό Γενικό Στρατηγείο Ανταρτών (ΚΓΣΑ), το οποίο την 19 Ιουλίου εγκαθίσταται στο Περτούλι, όπου ήδη λειτουργεί το Γενικό Στρατηγείο του ΕΛΑΣ (Φλάισερ: 421, Δορδανάς: 244). Το

---

¹³ Ο ΕΛΑΣ, παρότι ο Κλάρας κατ' αρχάς συμφώνησε να διαθέσει 1.000 αντάρτες (Μάγιερς: 169-172), και οι ΕΟΕΑ αρνήθηκαν να συμμετάσχουν στην επιχείρηση, ο μεν πρώτος επειδή θεώρησε ότι απαιτούνται «1.500 άνδρες τουλάχιστον, πυροβόλα, όλμοι και πολυβόλα, που δεν είχαν» (Σαράφης: 99) και επειδή «ήταν μια εξαιρετικά παρακινδυνευμένη επιχείρηση» (Μάγιερς: 173), ενώ ο ΕΔΕΣ επειδή η περιοχή επιχειρήσεων βρισκόταν στην ζώνη του ΕΛΑΣ (Γουντχάουζ: 120, Φλάισερ: 401-411).

ΚΓΣΑ έπαψε να υφίσταται στις αρχές Οκτωβρίου 1943 (Χάμοντ: 16), εξαιτίας της επίθεσης του ΕΛΑΣ στις ΕΟΕΑ.

- Από 14 έως 22 Ιουλίου, στο πλαίσιο της επιχείρησης ANIMALS, δολιοφθορείς της Βρετανικής Στρατιωτικής Αποστολής και αντάρτες των ΕΟΕΑ ανατινάσσουν όλες τις γέφυρες μεταξύ Αμφιλοχίας και Άρτας και καταστρέφουν όλες τις τηλεφωνικές γραμμές, ενώ ταυτόχρονα δυνάμεις των ΕΟΕΑ Βάλτου υπό τον γιατρό Στυλιανό Χούτα προσβάλλουν και καθηλώνουν αυτοκινητοπομπή της ιταλικής Μεραρχίας ΜΠΡΕΝΕΡΟ στο Μακρυνόρος (Μάχη του Μακρυνόρους)· οι δυνάμεις των ΕΟΕΑ αποσύρθηκαν μετά από εντολή του ΣΜΑ (Μαρίνος Β: 142-147, Μυριδάκης Α: 110).

- Την 16 Ιουλίου ιδρύεται η ανταρτική ομάδα Ελεύθερη Ορεινή Ελλάδα (ΕΟΕ) από τον ΕΔΕΣ Πελοποννήσου (Πάτρα) υπό τον Λοχαγό Χρίστο Δροσόπουλο. Ο ΕΛΑΣ είχε ήδη διαλύσει ολιγομελή ανταρτική ομάδα υπό τον Εμμανουήλ Σεβαστάκη, ιδρυμένη από τον Ιούνιο του 1943, όπως επίσης και την ένοπλη ανταρτική ομάδα ΜΟΡΗΑΣ η οποία ιδρύθηκε την 26 Ιουνίου του 1943 και δρούσε στην ίδια περιοχή (και οι δύο ομάδες είχαν ιδρυθεί από τον ΕΔΕΣ Πελοποννήσου) (Μουτούσης: 12, Καλύβας & Μαραντζίδης: 196).

- Την 25 Ιουλίου καταφθάνει μυστικά στα βουνά της Ελλάδος τετραμελής σοβιετική αποστολή με επικεφαλής τον Συνταγματάρχη Ποπώφ, «... κουμπωμένοι μέχρι εκεί που δεν παίρνει.» (Ιωαννίδης: 248).¹⁴ Ο Ποπώφ είχε χαμηλή εκτίμηση στον ΕΛΑΣ (Χάμοντ: 117-178, Γουντχάουζ: 165-166).¹⁵

Αύγουστος 1943

- Την 3 Αυγούστου ο ΕΛΑΣ διαλύει την μόλις δημιουργηθείσα ανταρτική ομάδα ΥΒΕ/ΠΑΟ του Πάικου αποτελούμενη κυρίως από μόνιμους αξιωματικούς (Καλογρηάς: 238). Ορισμένα από τα μέλη της ομάδος υπέγραψαν βιαίως δηλώσεις και εντάχθηκαν στον ΕΛΑΣ (Νικολούδης: 55).

- Την 5 και 6 Αυγούστου, στην Γαρδίκια Ολυμπίας, ο ΕΛΑΣ επιτίθεται στην ανταρτική ομάδα του ΕΣ του Γεωργίου Καραχάλιου και την διαλύει. Ο ΕΛΑΣ απέδωσε το «επεισόδιο» σε παρεξήγηση (Μαρίνος Β: 180).

- Τα ξημερώματα της 16 Αυγούστου οι Γερμανοί, αφού περικυκλώνουν το χωριό Κομμένο της Άρτας, συλλαμβάνουν και δολοφονούν 317 αμάχους (γυναίκες, παιδιά και βρέφη) και κατακαίουν τα 300 από τα 307 σπίτια του χωριού. Η δολοφονία έγινε με την αιτιολογία των αντιποίνων, επειδή την 14 Αυγούστου διερχόμενος Γερμανός μοτοσικλετιστής είδε αντάρτες του ΕΛΑΣ να διασκεδάζουν στην πλατεία του χωριού· ο ΕΛΑΣ δεν είχε την δυνατότητα και κατά συνέπεια δεν υπερασπίσθηκε τους κατοίκους, παρά το ότι τα αντίποινα προκλήθηκαν από πράξεις των ανταρτών του (Μάγιερ Α, Μαρίνος Β: 186, Ζαλοκώστας: 113).

¹⁴ Ο ΕΛΑΣ γνώριζε την άφιξη της αποστολής (Χάμοντ: 177).

¹⁵ Κατά την εκτίμηση του ίδιου του Χάμοντ αλλά και άλλων μελών της βρετανικής αποστολής, οι ανταρτικοί στρατοί των Γιουγκοσλάβων (Τίτο, Τέμπο) και των Αλβανών (Σέχου, Χότζα) ήταν καλύτεροι από αυτόν του ΕΛΑΣ (Χάμοντ: 108, 166, 219, 230).

- Ο ΕΛΑΣ επιτίθεται σε ομάδες της ΠΑΟ και τις διαλύει (Χατζηαναστασίου: 81). Ως αντίδραση ο Χάμοντ διακόπτει τις ρίψεις εφοδίων, οπλισμού και πυρομαχικών, επειδή τα όπλα δεν εχρησιμοποιούνται εναντίον του εχθρού (Χάμοντ, 34).¹⁶

- Ο ΕΛΑΣ στην Ευρυτανία επιτίθεται σε μια ανεξάρτητη ομάδα εθnikοφρόνων ανταρτών υπό τον Ταγματάρχη Κατσαβό, η οποία συνεργαζόταν με τις ΕΟΕΑ. Ο Κατσαβός κατέφυγε στο Βάλτο για ασφάλεια (Μαρίνος Β: 180).

- Τον Αύγουστο-Σεπτέμβριο του 1943 διενεργούνται τοπικές εκλογές στις ελεύθερες περιοχές της Ηπείρου, της Θεσσαλίας και της Ρούμελης σε εφαρμογή της συμφωνίας συνεργασίας των ανταρτικών οργανώσεων, για την ανάδειξη αιρετών κοινοτικών και δημοτικών συμβουλίων. «Στην Θεσσαλία και στην Ρούμελη, υπό τον έλεγχο του ΕΛΑΣ, το ΕΑΜ έλαβε το 40% των ψήφων και ο ΕΔΕΣ το 60%. Στην Ήπειρο (υπό το έλεγχο του ΕΔΕΣ), το ΕΑΜ έλαβε το 30% και ο ΕΔΕΣ το 70%. Στην περιοχή της ΕΚΚΑ, η τελευταία έλαβε το 90% και το ΕΑΜ το 10%» (Πυρομάγλου: 120).

Το Φθινόπωρο του 1943 ο ΕΛΑΣ επιτίθεται στα τουρκόφωνα χωριά Παρόχθιο και Σπυργίτι Κιλκίς, έδρα του οπλαρχηγού της ΠΑΟ Λαζίκ (Λάζαρος Αβραμίδης), στο Θεοδώρειο Σερρών και στην Ανατολή Σερρών.

Σεπτέμβριος 1943

- Την 9 Σεπτεμβρίου η Ιταλία συνθηκολογεί. Την 11 Σεπτεμβρίου επέρχεται συμφωνία μεταξύ της ιταλικής Μεραρχίας ΠΙΝΕΡΟΛΟ και του ΚΓΣΑ για συνεργασία εναντίον των Γερμανών.

- Την 16 Σεπτεμβρίου ο ΕΛΑΣ, κατά παράβαση του συμφώνου μη επιθέσεως που είχε υπογραφεί μεταξύ τους την 16 Αυγούστου, επιτίθεται εναντίον της ΕΟΕ, αποτελούμενης τότε από 80 περίπου αντάρτες, και την διαλύει. Την 26 Σεπτεμβρίου, πέντε αξιωματικοί προσάγονται σε «ανταρτοδικείο» στα Μελίσσια Αιγιαλείας και μετά από δίκη παρωδία «εκτελούνται» οι τρεις, ο Υπολοχαγός Δροσόπουλος, ο Ανθυπολοχαγός Νηγιάννης και ο Ανθυπασπιστής Σκαρτσίλας (Μουτούσης: 27, Καλύβας & Μαραντζίδης: 197).

- Την 16 Σεπτεμβρίου αντάρτες του ΕΛΑΣ προσβάλουν μικρή γερμανική δύναμη στην είσοδο της Καλαμπάκας. Την επομένη, οχήματα γερμανικής φάλαγγος καταστρέφονται από νάρκες, με άγνωστο αριθμό νεκρών και τραυματιών. Ως αντίποινα οι Γερμανοί πυρπολούν 120 καταστήματα και σπίτια στην Καλαμπάκα. Την 18 Οκτωβρίου, στο πλαίσιο εκκαθαριστικών επιχειρήσεων, οι Γερμανοί πυρπολούν και τα υπόλοιπα κτήρια της πόλης, πλην τεσσάρων (Παπαφλωράτος & Θεοδώρου: 74-79).

- Την 23 Σεπτεμβρίου ξεσπάει στην Μέση Ανατολή κίνημα στην ΙΙ Ταξιαρχία (Μυτιληναίος: 114, Μακρής-Στάκος Β: 358). Από τις ημέρες εκείνες και μέχρι τον Απρίλιο του 1944, στην Αίγυπτο εγκαθιδρύεται ένα «κράτος» -και «Παρακράτος» - «Πλαστηρικών» και αριστερών, στο οποίο θεωρείται εχθρός και ανεπιθύμητος όποιος έχει διαφορετικά

---

¹⁶ «Τελικά ο Μάρκος [Βαφειάδης] παραδέχθηκε ότι είχε εντολή της Κεντρικής Επιτροπής του ΕΑΜ να μην δεχθεί με κανένα τρόπο την παρουσία της ΠΑΟ στο βουνό» (Χάμοντ: 35).

φρονήματα¹⁷ (Μακρής-Στάικος Β: 359). Η επιτυχία των στασιαστών, όσο και η τότε συμπεριφορά των Βρετανών απέναντί τους, είχε ως αποτέλεσμα αντί για τους κομμουνιστές να βρεθούν εκτοπισμένοι οι λεγόμενοι μοναρχοφασίστες αξιωματικοί.

Οκτώβριος 1943

- Την 2 και 27 Οκτωβρίου ο ΕΛΑΣ επιτίθεται στο χωριό Αναβρυτός του Κιλκίς.
- Την 5 Οκτωβρίου ο ΕΛΑΣ αφοπλίζει την μικρή ομάδα των ΕΟΕΑ υπό τον Σούρλα στην περιοχή των Φαρσάλων (Μαρίνος Β: 222).
- Την 7 Οκτωβρίου ο ΕΛΑΣ προσβάλλει στο Τσεπέλοβο Ιωαννίνων το Τάγμα των ΕΟΕΑ Ανατολικών Ζαγοριών το οποίο αφοπλίζει και διαλύει, συλλαμβάνοντας τον Διοικητή του Ανθυπολοχαγό Γκάνη (Μαρίνος Β: 222).
- Την 6 Οκτωβρίου ο ΕΛΑΣ αφοπλίζει τα ένοπλα τμήματα της ιταλικής Μεραρχίας ΠΙΝΕΡΟΛΟ¹⁸, με αποτέλεσμα την ενίσχυσή του με 12.000 ατομικά τυφέκια και αρκετά μεγάλο αριθμό βαρέως οπλισμού¹⁹ (Βασιλάς: 61). Η συγκεκριμένη ενέργεια ήταν παράβαση της συμφωνίας που είχε γίνει μεταξύ των ανταρτικών οργανώσεων και της ΒΣΑ για την διανομή του οπλισμού κατ' αναλογία προς την δύναμη των οργανώσεων.
- Την 7 Οκτωβρίου ο ΕΛΑΣ επιτίθεται στα χωριά των Σερρών Χείμαρος και Τριάδα.
- Την 9 Οκτωβρίου, στην Σιταριά Φιλιατών, ο ΕΛΑΣ συλλαμβάνει με δόλο και χωρίς μάχη τον Ταγματάρχη Απόστολο Κωνσταντινίδη, αρχηγό του Αρχηγείου ΕΔΕΣ Ηπείρου, μαζί με τους επιτελείς του Ταγματάρχες Λιάνη και Γκανάτσο, αφού τους προσκάλεσε σε φιλικό δείπνο (Μαρίνος Β: 222).
- Την 10 Οκτωβρίου εκδηλώνεται η πρώτη μεγάλη σε έκταση επίθεση του ΕΛΑΣ εναντίον των ΕΟΕΑ στην Ήπειρο, μετά από τη σύλληψη της αντιπροσωπείας του ΕΔΕΣ στο ΚΓΣΑ στο Περτούλι, Ταγματάρχες Γκικόπουλο και Βλάση και Λοχαγό Ζώγο (Ζέρβας: 336,

---

17 Ο Υπίλαρχος Πανουργιάς Πανουργιάς φτάνει στην Μέση Ανατολή την άνοιξη του 1943. Επισκέπτεται τον ταγματάρχη Ιορδανίδη και του ζητάει να εκπαιδευτεί ως αλεξιπτωτιστής και να σταλεί στην περιοχή της Παρνασσίδας, στην ιδιαίτερή του πατρίδα, για να πολεμήσει τον εχθρό.

«Την άλλη μέρα το πρωί με ανέκρινε ένας Άγγλος αξιωματικός που μιλούσε ελληνικά καλύτερα από εμένα. Ανάμεσα σ' άλλα με ρώτησε: «Εκεί που θέλετε να πέσετε, πολεμάει ο ΕΛΑΣ, θέλετε να πολεμήσετε με τον ΕΛΑΣ;» Του απήντησα ότι είμαι στρατιώτης και θέλω να πολεμήσω. Επόμενη ερώτηση: «Ποια είναι τα πολιτικά σας φρονήματα; «Ως στρατιώτης, του είπα, δεν έχω πολιτικά φρονήματα. Όμως, θα μπορούσα να σας αναφέρω ότι ο πατέρας μου ήταν βασιλόφρων. Την επομένη πήγα στον Ιορδανίδη. «Τι τα 'θελες αυτά με τον πατέρα σου;» μου λέει. «Σε κόψανε. Θα πας στο Σύνταγμα Θεωρακισμένων». Όταν έφθασα στο σύνταγμα, παντού υπήρχαν κόκκινες σημαίες. Ελληνική δεν υπήρχε. Ρώτησα κάποιον τι είναι αυτά τα πράγματα και μου απήντησε: «Εδώ είναι Δημοκρατικός Στρατός». Την ώρα που τους έβριζα, ήχησε η σάλπιγγα για το συσσίτιο. Τελευταίο, στην ουρά των φαντάρων, βλέπω τον διοικητή τους. Ξαναρωτάω: «Τι χάλια είναι αυτά;» Η απάντησή του: «Εδώ είναι Δημοκρατικός Στρατός». Τους ξαναέβρισα. Αργότερα με έπιασαν να τραγουδάω «Τ' Αητού ο γιος» και με διώξαν. Τελικά, λιποτάκτησα από τη μονάδα που με στείλανε και πήγα στον Ιερό Λόχο.»

Ο Μιτιληναίος, μέλος της ΠΕΑΝ, αφού εκπαιδεύθηκε από τους Βρετανούς για να επιστρέψει στην Αθήνα ως μέλος ομάδος δολιοφθορών, παρουσιάζεται στην Υπηρεσία Πληροφοριών. «Με περίμενε με πολιτικά ο Γιάννης Πελέκης, πολιτικό πρόσωπο. Μου έκανε μερικές ερωτήσεις για την δράση μου και με ρώτησε σε ποια οργάνωση ήμουν. Μόλις άκουσε ΠΕΑΝ μου λέει: Δεν φεύγεις.» (Μιτιληναίος: 112).

¹⁸ Η Μεραρχία είχε διασπαστεί σε μικρά τμήματα και είχε εγκατασταθεί σε χωριά στα οποία κυριαρχούσε ο ΕΛΑΣ.

¹⁹ Οι Βρετανοί διέθεταν αντίγραφο απόρρητης διαταγής του Σιάντου προς όλους τους κομισάρους, η οποία εκδόθηκε λίγο μετά την υπεξαίρεση του οπλισμού των Ιταλών, στην οποία τους έδινε την εντολή να κατασκευάσουν κρυφές αποθήκες όπλων και πυρομαχικών, ως προετοιμασία για την ημέρα που ίσως χρειαστούν (Μακρής-Στάικος Β: 572), επίσης διέθεταν αποδείξεις ύπαρξης αποθηκών πυρομαχικών του ΕΛΑΣ στην Μακεδονία (Χάμοντ: 122, 165).

Πυρομάγλου: 181, Μαρίνος Β: 222).^{20 21} Το 5/42 «συντάχθηκε αθέλητα και παθητικά με το ΕΑΜ» (Μάγιερς: 265)²². Μετά από έντονο παρασκήνιο, κατά το οποίο το ΣΜΑ έπεισε την ηγεσία του ΕΑΜ-ΕΛΑΣ να υποστηρίξει το σχέδιο ΚΙΒΩΤΟΣ ΤΟΥ ΝΩΕ, η κατάπαυση του πυρός διατάχθηκε από τον ΕΛΑΣ την 3 Φεβρουαρίου, και όταν ο Ζέρβας είχε απομείνει χωρίς πυρομαχικά και χωρίς εφοδιασμό από το ΣΜΑ (Μακρής-Στάϊκος Β: 485).

- Την 21 Οκτωβρίου ο ΕΛΑΣ επιτίθεται στο Τάγμα Καραχάλιου-Βρεττάκου. Το Τάγμα δημιουργήθηκε από την συνένωση των δυνάμεων του Ταγματάρχου Χρήστου Καραχάλιου και του Ιλάρχου Τηλέμαχου Βρεττάκου. Μετά τον τραυματισμό και την σύλληψη του Καραχάλιου (ο οποίος δολοφονείται στο Νεοχώρι την 15 Δεκεμβρίου 1943) και μετά από λυσσώδη καταδίωξη, την 28 Οκτωβρίου, ο Βρεττάκος συλλαμβάνεται τραυματίας, μεταφέρεται στη μονή Δημιόβας και δολοφονείται από τον κομμουνιστή Ανθυπομοίραρχο Καραμούζη (Αθανασόπουλος: 97, Ζαλοκώστας: 167-171).

- Την 27 Οκτωβρίου το 3/40 Σύνταγμα Ευζώνων των ΕΟΕΑ, με διοικητή τον Επίλαρχο Γεώργιο Αγόρο, αιχμαλωτίζει 380 αντάρτες του ΕΛΑΣ με καπετάνιο τον υπολοχαγό Γεράσιμο Μαλτέζο (Τζουμερκιώτη). Οι αιχμάλωτοι απελευθερώνονται με τον οπλισμό τους, αφού ο Μαλτέζος υπογράφει δήλωση ότι στο μέλλον δεν πρόκειται να συμμετάσχουν σε επιθέσεις εναντίον των ΕΟΕΑ παρά μόνο εναντίον των Γερμανών, την οποία στη συνέχεια δεν ετήρησε (Ζέρβας: 349, Έκθεση Κλάρα, Ζαλοκώστας: 185).

Νοέμβριος 1943

Διεξάγονται εκλογές στην Ελεύθερη Ελλάδα (Καϊμάρας: 8)

Την 3 Νοεμβρίου ο ΕΛΑΣ επιτίθεται και διαλύει τα υπολείμματα της ΠΑΟ στα Βρασιά Χαλκιδικής. Στη συνέχεια συλλαμβάνει όλα τα πολιτικά στελέχη της ΠΑΟ και του ΕΔΕΣ, εδραιώνοντας την κυριαρχία του στην περιοχή, συμπεριλαμβανομένου και του Άθω (Καλογρηάς: 275-283).

Δεκέμβριος 1943

- Την 13 Δεκεμβρίου οι Γερμανοί εκτελούν 677 άνδρες των Καλαβρύτων και πυρπολούν τα περισσότερα σπίτια του χωριού ως αντίποινα για την δολοφονία από τον ΕΛΑΣ 76 περίπου Γερμανών αιχμαλώτων την 7 Δεκεμβρίου, στην τοποθεσία Μαγέρου, κοντά στο Μάζι Καλαβρύτων (Μάγιερς: 349-360).

- Την 14 Δεκεμβρίου ο ΕΛΑΣ ζητάει τελεσιγραφικώς από τις ανταρτικές ομάδες του ΠΑΓΓΑΙΟΥ να ενταχθούν σ' αυτόν και την 16 Δεκεμβρίου επιτίθεται εναντίον τους· οι ομάδες διαφεύγουν προς τον Φωστερίδη. Τελικά ο ΕΛΑΣ επεκράτησε στο ΠΑΓΓΑΙΟ και

²⁰ «Οι Βρετανοί αξιωματικοί της περιοχής έριχναν την ευθύνη στον ΕΛΑΣ, όπως το είχα κάνει και εγώ στα Πιέρια» (Χάμοντ: 37).

²¹ Ο Ιωαννίδης διασαφηνίζει το ποιος «ήρξατο χειρών αδικών: «Εμείς είχαμε πάντα υπόψη μας ότι μια μέρα θα 'ρθουμε σε σύγκρουση και θα τους εκκαθαρίσουμε αυτούς. Πάντα. Αυτό δεν έλλειψε ποτέ από το μυαλό μας. Ότι αυτούς έπρεπε να τους εξουδετερώσουμε. Έτσι που να μην έχουμε από την πλάτη μας τίποτα, ώστε αν φτάσουμε να δώσουμε τη μάχη της Αθήνας, σε οποιαδήποτε αυτή, ο ΕΔΕΣ να μην υπάρχει για να μας κάνει τσιριτσάντζουλες.» (Ιωαννίδης: 185).

²² Η ΕΚΚΑ συμφώνησε με τον ΕΛΑΣ για το κύπημα του ΕΔΕΣ και εξέδωσε ανακοίνωση δικαιολογώντας την ενέργεια (Μαρίνος Β: 224). Ο Καϊμάρας ισχυρίζεται ότι την ανακοίνωση υπέγραψε υπό την απειλή διάλυσης του 5/42 ο Αντισυνταγματάρχης Βλάχος, χωρίς γνώση του Ψαρρού (Καϊμάρας: 98)

στην περιοχή της Νιγρίτας τον Δεκέμβριο, διαλύοντας τις μέχρι τότε ανεξάρτητες ομάδες (Χατζηναστασίου: 113-114).

- Την 28 Δεκεμβρίου, μετά την απόσυρση των Γερμανών στην Μονεμβασιά, ο ΕΛΑΣ επιτίθεται κατά των Μολάων, υπό την ηγεσία μονίμων αξιωματικών (ΣΣΕ) καταγομένων από την περιοχή, όλων μελών του ΚΚΕ.²³ Η πόλη καταλήφθηκε και λεηλατήθηκε την ίδια ημέρα. Την 29 Δεκεμβρίου συγκροτείται «Ανταρτοδικείο» και καταδικάζει σε θάνατο 33 μέλη της επιτροπής. Το ίδιο απόγευμα συγκροτείται και «Λαϊκό Δικαστήριο» στην πλατεία, όπου ανακοινώνονται οι ποινές που είχαν ήδη αποφασισθεί. Την 31 Δεκεμβρίου οι 32 (ο ένας διασώθηκε), αφού απογυμνώθηκαν, σφάχθηκαν και ρίφθηκαν στην «Τρύπα του Ταράτσα»²⁴. Μετά από μερικές ημέρες καταδικάστηκαν επίσης σε θάνατο άλλοι 7, από τους οποίους οι 5 δολοφονήθηκαν στο ίδιο σημείο (Ανδριτσάκης).

- 1944 -

Το 1944 υπογράφεται η συμφωνία μεταξύ των ΕΛΑΣ, ΕΔΕΣ και ΕΚΚΑ χωρίς καμία πρακτική αξία, ιδρύεται η ΠΕΕΑ, διαλύεται οριστικά το 5/42 και δολοφονείται ο Ψαρρός. Στην Μέση Ανατολή ξεσπάει στάση στο Πολεμικό Ναυτικό και στην Ι Ταξιαρχία, ενώ ιδρύεται η ΙΙΙ Ορεινή Ταξιαρχία. Επίσης υπογράφονται οι συμφωνίες του ΛΙΒΑΝΟΥ και της ΚΑΖΕΡΤΑΣ. Στο επιχειρησιακό επίπεδο διεξήχθησαν δολιοφθορές στο πλαίσιο του σχεδίου ΚΙΒΩΤΟΣ ΤΟΥ ΝΩΕ, η πιο σημαντική των οποίων ήταν η μάχη της Μενίνας.

Στο διάστημα από 8 Σεπτεμβρίου έως περίπου 1 Νοεμβρίου, δολιοφθορείς της Συμμαχικής Στρατιωτικής Αποστολής με την βοήθεια των Τμημάτων Υποστηρίξεως Καταδρομών - ΤΥΚ (Βρετανοί), των Ομάδων Επιχειρήσεων - ΟΕ (Ελληνοαμερικανοί), του ΕΛΑΣ και των ΕΟΕΑ, διεξάγουν δολιοφθορές στο οδικό και σιδηροδρομικό δίκτυο της χώρας στο πλαίσιο του σχεδίου ΚΙΒΩΤΟΣ ΤΟΥ ΝΩΕ με σκοπό την παρεμπόδιση της αποχώρησης των γερμανικών δυνάμεων από την Ελλάδα (Χάμοντ: 52, 67, 202). Η επιχείρηση ΚΙΒΩΤΟΣ ΤΟΥ ΝΩΕ ήταν μια επιχείρηση ενταγμένη στο σχέδιο ΖΕΠΕΛΙΝ παραπλάνησης των Γερμανών ότι η απόβαση, η οποία έγινε τελικά στη Νορμανδία, θα γινόταν στα Βαλκάνια.

Την 18 Ιανουαρίου 1944, στο Καστανωτό Ξάνθης, σε σύσκεψη όλων των εθνικιστών καπετάνιων και οπλαρχηγών της Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης προς συντονισμό της δράσης τους, ιδρύονται οι Εθνικές Ανταρτικές Ομάδες (ΕΑΟ), οργανωμένες σε Γενικά Αρχηγεία, και αναγνωρίζεται ως Γενικός Αρχηγός ο Αντώνης Φωστερίδης (Αντών Τσαούς) (Χατζηναστασίου: 119).

²³ Οι κάτοικοι από τον Νοέμβριο είχαν ιδρύσει την Επιτροπή Εθνικού Αγώνος (και όχι Τάγμα Ασφαλείας όπως ψευδώς έχει επικρατήσει) για την προστασία τους από τις απειλές του ΕΑΜ/ΕΛΑΣ. Στο πλαίσιο αυτό ζήτησαν και έλαβαν από τους αποχωρούντες Γερμανούς 200 ιταλικά όπλα (Ανδριτσάκης).

²⁴ Στην Πελοπόννησο η σφαγή αιχμαλώτων και η ρίψη τους σε καταβόθρες (πηγάδες ή τρύπες) ήταν η πρακτική του ΕΛΑΣ, όταν οι σφαγές διαπράττονταν σε μεγάλη κλίμακα. Γνωστές πηγές είναι η τρύπα του Ταράτσα στην Λακωνία, η τρύπα στο Κοκοβούνι Κορινθίας (Φενεδός), η πηγάδα του Μελιγαλά στην Μεσσηνία, η τρύπα της Τατάρνας (αυτή στην Ευρυτανία), η τρύπα στην Στιμιάγκα Κορινθίας, η τρύπα στην Κρήνη στην Επίδαυρο, η καταβόθρα του Ζάκαρα (Σοφικό).

Την 29 Φεβρουαρίου 1944 στο Μυρόφυλλο υπογράφεται συμφωνία μεταξύ των αντιστασιακών οργανώσεων ΕΛΑΣ, ΕΔΕΣ και ΕΚΚΑ.²⁵ Με το σύμφωνο αυτό ουσιαστικά παρατεινόταν επ' αόριστον η ήδη υφιστάμενη ανακωχή μεταξύ ΕΛΑΣ και ΕΟΕΑ (Γουντχάουζ: 150, Τζούκας-Φλιτούρης στο Μπάδα-Σφήκας: 91).

Τον Μάρτιο του 1944 ιδρύεται στην Κοζάνη η τοπικού χαρακτήρα Εθνική Σοσιαλιστική Οργάνωση (ΕΣΟ) ως πολιτικό τμήμα της στρατιωτικής οργάνωσης Εθνικός Ελληνικός Στρατός (ΕΕΣ) του Μιχάλαγα. Ομάδες του ΕΕΣ ιδρύθηκαν επίσης στην Πιερία (Κισιά-Μπατζάκ) και στο Κιλκίς (Παπαδόπουλος). Οι ομάδες του ΕΕΣ ιδρύθηκαν για την προστασία των χωριών τους από τον ΕΛΑΣ, δεν ήταν εχθρικές προς τους Βρετανούς (Γουντχάουζ, Χάμοντ), δεν ανήκαν στην ΠΑΟ και δεν ήταν Τάγματα Ασφαλείας με την έννοια ότι δεν υπάγονταν στην Κατοχική Κυβέρνηση. Ορισμένα από τα τμήματα αυτά συμμετείχαν σε στρατιωτικές επιχειρήσεις των Γερμανών εναντίον του ΕΛΑΣ (Καλογρηάς: 296-321).

Την 10 Μαρτίου 1944, στην Βίνιανη Ευρυτανίας, ιδρύεται η Πανελλήνια Επιτροπή Εθνικής Απελευθέρωσης (ΠΕΕΑ), η οποία αυτοδιαλύεται την 5 Νοεμβρίου 1944, μετά την συμμετοχή του ΕΑΜ στην κυβέρνηση εθνικής ενότητας, σε εφαρμογή της συμφωνίας του Λιβάνου.

Από την 11 Μαρτίου 1944 ο Ζέρβας καταργεί τα Αρχηγεία και Υπαρχηγεία των ΕΟΕΑ και ιδρύει τις VIII, III, X και IX Μεραρχίες κατά το πρότυπο του προκατοχικού Ελληνικού Στρατού, σε συνδυασμό με την παγίωση της Ελευθέρας Ορεινής Ελλάδος (ΕΟΑ) στις περιφέρειες της Λάκκας Σουλίου και Ξηροβουνίου (Ζέρβας: 463).

Την 17 Απριλίου 1944, στο Κλήμα Δωρίδος, ο ΕΛΑΣ διαλύει το 5/42 και δολοφονεί τον Ψαρρό και πολλούς εκ των συλληφθέντων ανταρτών του Συντάγματος (Καϊμάρας: 145-161). Οι αντάρτες του ΕΛΑΣ τον έθαψαν στο νεκροταφείο του χωριού, και στο σταυρό του τάφου έγραψαν «Συνταγματάρχης Ψαρρός προδότης της πατρίδος» (Καϊμάρας: 148, Ζαλοκώστας: 224-229²⁶). Το σχέδιο για την διάλυση του 5/42 εκπονήθηκε από τον Μακρίδη μετά από εντολή της ηγεσίας του ΚΚΕ την 7 Απριλίου (Εκθεση Μακρίδη: 113, 185). Ο Κλάρας σε σχετική αναφορά του επισημαίνει: «Ο Ψαρρός ... απαντούσε με τάσιν παρεκκύσεως της εκκρεμότητας ίνα ενισχυθεί δια κινήσεως αναλόγων γερμανικών δυνάμεων κατόπιν συνεννοήσεώς του. ... Παραδέχομαι ότι ... ερυμούλκησα την Ταξιαρχίαν προς γραμμίν τοιαύτης ταχείας και ανηλεούς εξοντώσεως.» (Φαράκος: 291-292). «Αυτό είναι το δραματικό τέλος του θρυλικού 5/42 Συντάγματος Ευζώνων, το οποίο οργανωθέν στα βουνά της Ρούμελης με μοναδικόν σκοπόν να αγωνισθεί εναντίον του βαρβάρου κατακτητού δια την απελευθέρωσιν της Ελλάδος, εδέχθη επτά τελεσίγραφα εκ μέρους του ΕΛΑΣ και τρεις δολοφονικές επιθέσεις ...» (Καϊμάρας: 150).

Την 22 Απρ 1944 ο Κλάρας διαπεραιώνεται από την περιοχή του Αιγίου στην Πελοπόννησο, «με εντολή της Γραμματείας Στρατιωτικών της ΠΕΕΑ», για «να μελετήσει την κατάσταση και να λάβει τα μέτρα που χρειαζόταν» (Φαράκος: 74). Σε μήνυμά του προς το λαό της Πελοποννήσου αναφέρει: «... Δεν υπάρχει δύναμη που θα μπορέσει να σταματήσει

²⁵ Οι συζητήσεις ξεκίνησαν την 12 Φεβ 1943 στο Μυρόφυλλο και συνεχίστηκαν στην Πλάκα (Πυρομάγλου: 214).

²⁶ Ο Ζαλοκώστας αναφέρει τα γεγονότα όπως του τα περιέγραψε ο Λοχαγός Δεδούσης, μέλος του 5/42 και «κόκκινο πανί» για τον ΕΛΑΣ, ο οποίος συμμετείχε στη συγκεκριμένη μάχη στο Κλήμα.

το απόλυτο Εθνικό και Λαϊκό έργο μας. Και αν υπάρχει θα την συντρίψουμε! ... Όσοι αντιδράσετε θα μετανιώσετε τραγικά! ...» (Αθανασόπουλος: 100).

Την 23 Απριλίου 1944 καταστέλλεται βιαίως, μετά από ακραία πίεση των Βρετανών, η ανταρσία στο Βασιλικό Πολεμικό Ναυτικό, η οποία ξεκίνησε την 6 Απριλίου (Τσουδερός: 170). Οι στασιαστές του θωρηκτού ΑΒΕΡΩΦ παραδόθηκαν τελευταίοι την 29 Απριλίου στο Πόρτ Σάιντ (Μακρής-Στάικος Β: 663).

Την 24 Απριλίου 1944 παραδίδονται στους Βρετανούς οι Αξιωματικοί και οπλίτες της Ι Ταξιαρχίας, μετά από πολυήμερο αποκλεισμό του στρατοπέδου, και τίθενται υπό κράτηση. Η Ταξιαρχία στασίασε την 6 Απριλίου, λίγο πριν την επιβίβασή της στα πλοία με προορισμό τον Τάραντα της Ιταλίας για να συμμετάσχει στον πόλεμο. Σύμφωνα με τον σχεδιασμό του Τσώρτσιλ, η Ταξιαρχία θα ήταν το πρώτο συμμαχικό τμήμα που θα εισερχόταν στην Ρώμη. Με αυτόν τον θλιβερό τρόπο έληξε η μέχρι τότε ιστορία του ελληνικού στρατού της Μέσης Ανατολής ή όπως το έθεσε ο Τσουδερός «Επί των συντριμμάτων της Ι Ταξιαρχίας ετέθη ... επιτύμβιος πλάκα σιγής» (Τσουδερός: 171). Η στάση στις ελληνικές ένοπλες δυνάμεις της Μέσης Ανατολής «ήταν η μοναδική στάση που εκδηλώθηκε στις συμμαχικές δυνάμεις κατά τον Β' παγκόσμιο πόλεμο» (Καλύβας & Μαραντζίδης: 207).

Από την 7 έως την 11 Μαΐου 1944 οι Εθνικές Ανταρτικές Ομάδες προσβάλλουν βουλγαρικές δυνάμεις στη γέφυρα των Παπάδων του Νέστου Ποταμού. Η μάχη διήρκεσε 4 ημέρες· είναι η σημαντικότερη μάχη της αντίστασης στην περιοχή της Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης. Ακολουθούν αντίποινα των Βουλγάρων εναντίον χωριών της Δράμας (Χατζηαναστασίου: 160-162, Ζαλοκώστας: 275-277). Ο επίσημος εορτασμός της μάχης της Γέφυρας των Παπάδων καταργήθηκε ως διχαστικός (Χατζηαναστασίου: 242).

Από 17-20 Μαΐου 1944 συνέρχεται η διάσκεψη του Λιβάνου· την 20 Μαΐου υπογράφεται η ομώνυμη συμφωνία, το «Εθνικό Συμβόλαιο» (Παπανδρέου: 50). Σε εφαρμογή της συγκροτείται κυβέρνηση εθνικής ενότητας υπό τον Γεώργιο Παπανδρέου, στην οποία συμμετέχουν 5 μέλη του ΕΑΜ. Το ΚΚΕ αποφασίζει και, μέσω του Εθνικού Συμβουλίου της ΠΕΕΑ, ανακαλεί τους αντιπροσώπους της από τον Λίβανο, διαφωνώντας με την υπογραφή της συμφωνίας (Ιωαννίδης: 233), την οποία στη συνέχεια αποδέχεται (Παπανδρέου: 119).²⁷

Την 1 Ιουλίου 1944 συγκροτείται η ΙΙΙ Ελληνική Ορεινή Ταξιαρχία, η οποία την 11 Αυγούστου αποβιβάζεται στον Τάραντα της Ιταλίας· την 5 Σεπτεμβρίου αρχίζει η συμμετοχή της στις επιχειρήσεις, πάντα στην πρώτη γραμμή (Μακρής-Στάικος Β: 659)· την 21 Σεπτεμβρίου καταλαμβάνει το Ρίμινι.

Την 10 Ιουνίου 1944 οι Γερμανοί δολοφονούν στο Δίστομο 228 γυναικόπαιδα.

Την 17 και 18 Αυγούστου του 1944 δυνάμεις των ΕΟΕΑ, μετά από εντολή του ΣΜΑ, επιτίθενται με επιτυχία εναντίον οχυρής θέσεως επί της οδού Ηγουμενίτσας-Ιωαννίνων

---

²⁷ Η τελική αποδοχή της συμφωνίας και η είσοδος στην κυβέρνηση έγινε ως συνέπεια του μορφασμού αποδοκιμασίας του μέλους της σοβιετικής αποστολής Τσερνίτσεφ στην απάντησή του Ιωαννίδη προς τον πρώτο ότι το ΚΚΕ δεν θα δίσταζε να πολεμήσει τους Άγγλους (Ιωαννίδης: 250).

στην Μενίνα Παραμυθιάς (σημερινή Νεράιδα), όπου υπήρχαν αποθήκες πυρομαχικών φυλασσόμενες από τμήματα Γερμανών και Τσάμηδων (Ζέρβας: 575, Μυριδάκης: 136).

Σεπτέμβριος 1944

- Την 8 Σεπτεμβρίου εκτελείται στο Δαφνί η Λέλα Καραγιάννη, ιδρυτής της αντιστασιακής οργάνωσης ΜΠΟΥΜΠΟΥΛΙΝΑ, μητέρα 7 παιδιών, μαζί με 58 άλλους πατριώτες, οι περισσότεροι μέλη της οργάνωσης ΑΠΟΛΛΩΝ²⁸²⁹ (Σβολόπουλος, Ζαλοκώστας: 19-32, 143-145, 255-264).

- Την 9 Σεπτεμβρίου η Βουλγαρία περνάει στο στρατόπεδο των συμμάχων.

- Την 13 Σεπτεμβρίου ο ΕΛΑΣ επιτίθεται σε υπολείμματα ανδρών του Τάγματος Ασφαλείας, στον Μελιγαλά Μεσσηνίας. Η μάχη διαρκεί μέχρι την 15 Σεπτεμβρίου. Ακολουθεί, από 17 έως 20 Σεπτεμβρίου, η δολοφονία 600 περίπου αιχμαλώτων όλων των ηλικιών. Τα σώματα των νεκρών απορρίπτονται στην διαβόητη από τότε «πηγάδα του Μελιγαλά».

- Την 23 Σεπτεμβρίου ο βουλγαρικός στρατός κατοχής συλλαμβάνει τον Συνταγματάρχη Ιωάννη Παπαπέτρου με 364 άνδρες της αντιστασιακής του ομάδας στο χωριό Μύρινα Σερρών.³⁰ Οι Βούλγαροι τους παραδίδουν στον ΕΛΑΣ της Νέας Ζίχνης (21^ο Σύνταγμα), ο οποίος από 5 έως 25 Οκτωβρίου τους δολοφονεί, στην περιοχή μεταξύ 4^{ου} και 33^{ου} χιλιομέτρου της οδού Σερρών – Άνω Βροντούς (Καλύβας & Καλογρηάς: 91-92). Την ίδια περίοδο ο ΕΛΑΣ συλλαμβάνει στο Ροδολείβος Σερρών τον Αντισυνταγματάρχη Βασίλειο Αβδελά, μέλους της ΠΑΟ, κατά την διάρκεια επίσημων διαπραγματεύσεων για την απελευθέρωση εθνικιστών αιχμαλώτων, παρουσία και Βρετανών αξιωματικών, τον οποίο και δολοφονεί στην Δράμα (Καλογρηάς: 369).

- Την 26 Σεπτεμβρίου υπογράφεται από τους Σκόμπυ, Σαράφη και Ζέρβα η συμφωνία της Καζέρτας με την οποία οι ανταρτικές δυνάμεις τίθενται υπό την εξουσία της κυβέρνησης εθνικής ενότητας και του Σκόμπυ (Παπανδρέου:134).

Την 14 Οκτωβρίου 1944 οι Γερμανοί αποχωρούν από την Αθήνα.

Την 18 Οκτωβρίου 1944 ο Παπανδρέου, πρωθυπουργός της προσωρινής κυβέρνησης, αποβιβάζεται στον Πειραιά.

Την 25 Οκτωβρίου 1944 τα βουλγαρικά στρατεύματα αποχωρούν από την Ελλάδα (Καλογρηάς: 386).

Την 30 Οκτωβρίου 1944 ο ΕΛΑΣ υπό την ηγεσία των Μάρκου Βαφειάδη και Ευριπίδη Μπακιρτζή, κατά παράβαση της συμφωνίας της Καζέρτας, εισέρχεται στην Θεσσαλονίκη και ουσιαστικά την μετατρέπει «σε πρωτεύουσα της ΕΑΜοκρατίας» (Καλύβας & Μαραντζίδης: 209).

²⁸ Συγκλονιστική περιγραφή της τελευταίας συνομιλίας της Καραγιάννη με τον Νίκο Μπάρδη, μέλος της Μπουμπουλίνας (Σβολόπουλος: 85).

²⁹ Μετά την εκτέλεση το ΕΑΜ διέδωσε πως τα θύματα ήταν πράκτορες των Γερμανών, που τους δολοφόνησαν, όπως και τους διερμηνείς τους, για να μην αποκαλύψουν μυστικά τους μετά την Απελευθέρωση (Μακρή-Στάκος Β: 708).

³⁰ Το τμήμα εκινείτο από τα Κρούσια προς τα ορεινά της Δράμας προκειμένου να συνενωθεί με τις ομάδες του Φωστερίδη.

Την 11 Νοεμβρίου 1944 ο ΕΛΑΣ επιτίθεται σε ένοπλες ομάδες που είχαν οχυρωθεί στο χωριό Τριάδα Σερρών , τις οποίες και διαλύει (Καλογρηάς: 392, Καλύβας & Μαραντζίδης: 210).

Την 3 και 4 Νοεμβρίου 1944 ο ΕΛΑΣ υπό τον Μπακιρτζή, κατά παράβαση της συμφωνίας της Καζέρτας, επιτίθεται εναντίον αντικομμουνιστικών δυνάμεων συγκεντρωμένων στο Κιλκίς όπου περίμεναν τους Άγγλους για να παραδοθούν, τις οποίες διαλύει και δολοφονεί αιχμαλώτους. Αυτή ήταν η φονικότερη εμφύλια σύγκρουση της περιόδου της κατοχής (Χρυσάφης, Καλύβας & Καλογρηάς: 84)

Την 9 Νοεμβρίου 1944 αποβιβάζεται στον Πειραιά η Ταξιαρχία του Ρίμινι χωρίς τον βαρύ οπλισμό της (Ζέρβας: 638). Μόλις οι άνδρες της αποβιβάζονται, γονατίζουν και φιλούν την ελληνική γη. Σε όλο το μήκος του δρόμου, από το Κερατσίνι έως το στρατόπεδο στου Γουδή, το συγκεντρωμένο πλήθος τους υποδέχεται με ενθουσιασμό (Μακρής-Στάικος: 694).

Την 24 Νοεμβρίου 1944, στον Βαθύλακο Κοζάνης, ο ΕΛΑΣ, κατά παράβαση της συμφωνίας της Καζέρτας, περικυκλώνει και σκοτώνει 1.000 περίπου άνδρες της «αντίδρασης» (εθνικιστικών ομάδων εξοπλισμένων από τους Γερμανούς) οι οποίοι είχαν συγκεντρωθεί περιμένοντας εντολές της κυβέρνησης εθνικής ενότητας. Στις αρχές Νοεμβρίου, οι Βρετανοί είχαν συλλάβει όλους τους αξιωματικούς και υπαξιωματικούς, τους μετέφεραν στην Αθήνα και τους φυλάκισαν στις φυλακές Αβέρωφ (Νικολούδης: 152, 194).

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Από την μελέτη της συγκεκριμένης ιστορικής περιόδου προκύπτει ότι τα διαθέσιμα βιβλία είναι πολλά και εξαιρετικής ποιότητας· τα περισσότερα αρχεία έχουν ανοίξει με εξαίρεση ορισμένα βρετανικά, το σύνολο των αρχείων του ΚΚΕ και ορισμένα αρχεία των ΑΣΚΙ (όπως οι εκθέσεις του Τζήμα). Σήμερα, κανείς δεν δικαιούται να παραμένει στο σκότος της πλάνης που επικράτησε στην Ελλάδα της μεταπολίτευσης· αν θέλει να μάθει, όλα σχεδόν τα στοιχεία είναι διαθέσιμα.

Οι διακηρυγμένοι σκοποί των μεγάλων αντιστασιακών οργανώσεων (ΕΑΜ, ΕΔΕΣ, ΕΚΚΑ) είχαν ως βάση τους την ιδεολογική προέλευση των ιδρυτών τους. Είναι εντυπωσιακό, αν δεν είναι γελοίο, ότι ο πρωταρχικός σκοπός της απελευθέρωσης της χώρας, ο μόνος που μπορούσε να δράσει ως ενοποιητικός παράγων των Πανελλήνων, ετέθη σε δεύτερη μοίρα με την διχαστική αντίδραση στην επάνοδο του Βασιλιά, μια προσέγγιση που δίχασε την Ελλάδα τα προηγούμενα 25 περίπου χρόνια. Την στιγμή μάλιστα που όλα τα (έστω απαξιωμένα) πολιτικά κόμματα συμφωνούσαν στην διεξαγωγή δημοψηφίσματος για το πολιτειακό.

Η αντίσταση των Ελλήνων εναντίον των δυνάμεων κατοχής ξεκίνησε αμέσως μετά την κατάληψη της χώρας. Στην Αθήνα ιδρύθηκαν αντιστασιακές οργανώσεις δολιοφθορών, κατασκοπείας και δικτύων διαφυγής Βρετανών και καταζητούμενων στην Μέση Ανατολή. «Στην πρώτη μεταπολεμική εποχή, το βασικό πρότυπο του μαχητή της αντίστασης ήταν αυτό του «ασυρματιστή» ή του «σαμποτέρ» που κινείτο μέσα στον αστικό ιστό, πρωτίστως της Αθήνας.... Η κυριαρχία, σήμερα, της εικόνας του «αντάρτη» είναι μια πρόσφατη, μεταδικτατορική εξέλιξη: η μετάβαση από το πρότυπο του σαμποτέρ σ' αυτό του αντάρτη είναι ενδεικτική της στροφής της βιβλιογραφίας σε πιο αριστερόστροφες θέσεις, ιδίως από την δεκαετία του 1980» (Χατζηβασιλείου στο Παπάς: 12-13). Η στροφή αυτή αποκτά χαρακτηριστικά μεροληψίας υπέρ των ανταρτικών οργανώσεων του βουνού οι οποίες απολαμβάνουν εξαιρετική φήμη σε σχέση με τις οργανώσεις των Αθηνών, έστω και αν οι κίνδυνοι για τα μέλη των δευτέρων ήταν πολύ μεγαλύτεροι. «Τα στελέχη των μυστικών οργανώσεων ... δεν γνώριζαν ανάπαυλα, αλλά και δεν διέθεταν την δυνατότητα μιας αναμέτρησης με τις διωκτικές αρχές, ούτε συχνά και αυτής της φυγής. Η τυχών αποκάλυψη και σύλληψή τους συνεπαγόταν την έσχατη δοκιμασία, τον βασανισμό και, τελικά, τον θάνατο. Υπό ανάλογες συνθήκες έντασης και κινδύνων δεν έδρασε καμία άλλη μερίδα του αγωνιζόμενου έθνους» (Σβολόπουλος: 115).

Ένας μύθος ο οποίος διακινείται συχνά, σκοπίμως ή αθέλητα, είναι ότι οι μόνιμοι αξιωματικοί δεν συμμετείχαν στην αντίσταση. Τα υπάρχοντα σήμερα στοιχεία αποκαλύπτουν ότι 900 περίπου αξιωματικοί συνετάχθησαν με τον ΕΛΑΣ (Ιωαννίδης), και πολλοί από αυτούς έγιναν μέλη του ΚΚΕ, 1.500 περίπου κατετάγησαν στις ΕΟΕΑ, 5/42 ΣΕ, ΥΒΕ/ΠΑΟ και ΕΣ στην Πελοπόννησο, 1.200 περίπου διέφυγαν στην Μέση Ανατολή και τέλος ένας μεγάλος αριθμός μελών των αντιστασιακών οργανώσεων σε Αθήνα και Θεσσαλονίκη. Το γεγονός ότι ο αριθμός των αξιωματικών ήταν μεγαλύτερος από τις ανάγκες αποδεικνύεται από την συγκρότηση του Ιερού Λόχου κατά πλειονότητα από αξιωματικούς και από το ότι ο Γουντχάουζ σε κάποια στιγμή ειδοποίησε τους συνεργάτες του στην Αθήνα να μην στέλνουν άλλους αξιωματικούς στην Μέση Ανατολή και στην Αθήνα (Ζαλοκώστας: 101). Ειδικότερα, η φυγή μεγάλου αριθμού αξιωματικών στη Μέση Ανατολή, όπου

ορισμένοι πολέμησαν με αυταπάρηση στο πλευρό των συμμάχων, αποδείχθηκε σημαντική για την διαφύλαξη της αξιοπρέπειας των ελληνικών ενόπλων δυνάμεων (Καλύβας & Μαραντζίδης: 129).

Ένα ερώτημα το οποίο έχει διατυπωθεί πολλές φορές και από διάφορους μελετητές του αντιστασιακού αγώνα των Ελλήνων, χωρίς να λάβει οριστική απάντηση, είναι αν η οργάνωση και διεξαγωγή του ανταρτοπολέμου ήταν τελικά επωφελής για τον τόπο, ή σε άλλη διατύπωση αν η χώρα κέρδισε από τον ανταρτοπόλεμο ή αντιθέτως η διεξαγωγή του την έβλαψε περισσότερο από όσο την ωφέλησε. Είναι η αποτίμηση της αντίστασης θετική ή αρνητική; Άξιζε τις θυσίες τόσων Ελλήνων, κυρίως αθώων; Άξιζε τον κόπο η καταστροφή των υποδομών της χώρας για την υποστήριξη των βρετανικών σχεδίων παραπλάνησης των Γερμανών (Animals, Κιβωτός του Νώε); Είναι προφανές ότι η απάντηση στο συγκεκριμένο ερώτημα είναι εξαιρετικά δύσκολη. Όπως επίσης είναι προφανές ότι η χώρα δεν μπορούσε να απελευθερωθεί με ίδιες δυνάμεις. Η απελευθέρωση θα γινόταν είτε με απόβαση συμμαχικών δυνάμεων στην χώρα είτε με την ήττα της Γερμανίας. Η τύχη της κρινόταν σε πεδία μάχης εκτός της χώρας. Ο σκοπός των Βρετανών ήταν η δέσμευση γερμανικών δυνάμεων εντός της Ελλάδος, έτσι ώστε να μην χρησιμοποιηθούν σε άλλα θέατρα επιχειρήσεων.

Ακόμα πιο σημαντικό όμως είναι να αντιληφθούμε και να αποδεχθούμε ότι η ένοπλη αντίσταση δεν το ειδικό βάρος που θέλουμε να της αποδίδουμε. Ενώ η κατοχή αρχίζει τον Απρίλιο του 1941, η οργανωμένη και μεγάλης έκτασης αντιστασιακή δράση αναπτύσσεται μετά τα μέσα του 1943, όταν αρχίζει να διαφαίνεται ότι οι Γερμανοί θα χάσουν τον πόλεμο και όταν αρχίζει η επίθεση του ΕΛΑΣ εναντίον των ΕΟΕΑ. Εξάλλου, χωρίς την βρετανική βοήθεια προς τις αντιστασιακές οργανώσεις είναι αμφίβολο αν ο ένοπλος αντιστασιακός αγώνας θα είχε πάρει τις διαστάσεις που πήρε. Είναι σημαντικό επίσης να θυμόμαστε ότι η χώρα δεν απελευθερώθηκε χάρις στην δράση των ένοπλων ανταρτικών οργανώσεων· οι Γερμανοί απλώς αποχώρησαν φοβούμενοι να μην αποκοπούν από την προέλαση του σοβιετικού στρατού στα Βαλκάνια (Καλύβας & Μαραντζίδης: 129-131). Το μεγαλύτερο όφελος της αντίστασης καταγράφεται στο συμβολικό επίπεδο.

Κάθε αντιστασιακή ενέργεια επέσυρε βάρβαρα αντίποινα από μέρους των κατακτητών με δολοφονίες αθώων αμάχων ή/και ομήρων και την πυρπόληση χωριών. Κατά συνέπεια, οι δολιοφθορές θα έπρεπε να γίνονται με εξαιρετική προσοχή και περίσκεψη και πάντοτε ενταγμένες σε κάποιο γενικότερο σχεδιασμό ο οποίος θα διασφάλιζε την αποτελεσματικότητά τους. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελούν οι κατηγορίες του Μάγιερς για την επιλογή της δολιοφθοράς στην σήραγγα του Κούρνοβου. Τέτοιου είδους δράση των αντιστασιακών οργανώσεων πλησίον των χωριών, προκάλεσε την αντίδραση των κατοίκων τους οι οποίοι υφίσταντο τα βάρβαρα αντίποινα, ενώ οι αντάρτες αποσύρονταν στα βουνά δεδομένου ότι ούτως ή άλλως δεν είχαν την δυνατότητα διεξαγωγής αγώνα εκ παρατάξεως. Οι πιο εμβληματικές και εγκληματικές καταστροφές στην Ελλάδα από τους Γερμανούς, αυτές των Καλαβρύτων, του Κομμένου και του Διστόμου, έγιναν ως αντίποινα αντιστασιακής δράσης.

Όμως, οι Έλληνες αντάρτες πολέμησαν περισσότερο μεταξύ τους παρά εναντίον των κατακτητών. Η ντροπή αυτή του κατοχικού εμφυλίου ξεκίνησε με την επίθεση του ΕΛΑΣ εναντίον όλων των άλλων ανταρτικών οργανώσεων· γενικεύθηκε δε τον Οκτώβριο του

1943, όταν το ΚΚΕ παρασύρθηκε στην εκτίμηση ότι επίκειται η απελευθέρωση, οπότε προτεραιότητα ήταν η διάλυση των άλλων ανταρτικών οργανώσεων και η κατάληψη των Αθηνών (Ιωαννίδης).

Ο μεγάλος πρωταγωνιστής της κατοχικής περιόδου ήταν το ΚΚΕ:

- Ίδρυσε το ΕΑΜ με την συμμετοχή κομμάτων με ελάχιστη λαϊκή απήχηση, μετά από οδηγία της Κομμουνιστικής Διεθνούς, όπως και τα αντίστοιχα μέτωπα στην Γιουγκοσλαβία και στην Αλβανία, παραπλανώντας τον λαό (ενδεικτικά, ο Κλάρας έμπαινε στα χωριά της Ρούμελης με την ελληνική σημαία, ως Ταγματάρχης πυροβολικού και με πατριωτικό λόγο).
- Ίδρυσε τον ΕΛΑΣ και χρησιμοποιώντας το πανελλήνιο συνωμοτικό του δίκτυο κατάφερε να επεκταθεί σε όλο τον ελλαδικό χώρο, και κυρίως στην πλούσια σε γεωργική παραγωγή Θεσσαλία.
- Η συμπεριφορά του έναντι των άλλων αντιστασιακών οργανώσεων, οι οποίες τις περισσότερες φορές είχαν προηγηθεί, ήταν ηγεμονική· καμία ανοχή στην ανάπτυξη άλλων ανταρτικών ομάδων (Ιωαννίδης: 185).
- Από το καλοκαίρι του 1943, κατήγγειλε μονίμως όλες τις άλλες οργανώσεις, ακόμη και τις πιο ριζοσπαστικές όπως την ΠΕΑΝ και την Ιερή Ταξιαρχία, ως δωσιλογικές και απειλούσε να τις εξοντώσει ως προδοτικές (Παπάς: 29) (διατηρώντας αποκλειστικά για το ίδιο πατριωτικό ρόλο). Με απόφαση της 10^{ης} ολομέλειας της ΚΕ του ΚΚΕ, καταγγέλλονταν ως συνεργάτες του εχθρού «οι κρυπτοφασιστικές δήθεν εθνικές οργανώσεις ΕΔΕΣ, Χ, ΙΤ, ΠΕΑΝ, Εθνική Δράση, ΠΑΟ κ.λπ.». Από αυτή την κατασυκοφάντηση δεν γλύτωσε η ΥΒΕ/ΠΑΟ (Χατζηαναστασίου: 54-55), η οποία από την ίδρυσή της κυνηγήθηκε λυσσωδώς από τον ΕΛΑΣ και για την οποία οι Βρετανοί αναφέρουν: «Στο μέτρο που για οποιαδήποτε ελληνική αντιστασιακή οργάνωση μπορεί να λεχθεί ότι είναι απολιτική και γνήσια πατριωτική, οι ιδιότητες αυτές μοιάζουν ακόμα να αληθεύουν, δικαιολογημένα, για την ΥΒΕ», Αγγλική έκθεση για την ΥΒΕ, ΤΝΑ (PRO) IIS 5/236, (Μακρής-Στάικος Β: 145). Επίσης κακολογήθηκε και ο Φωστερίδης, ο μόνος που πολέμησε σκληρά τους Βουλγάρους (δύο φορές εισέβαλε σε βουλγαρικό έδαφος και προκάλεσε καταστροφές).
- Κατάφερε να διαλύσει όλες τις άλλες αντιστασιακές οργανώσεις (το 5/42 ΣΕ τρεις φορές), τις περισσότερες εν τη γενέσει τους, εκτός των ΕΟΕΑ, του Φωστερίδη και της ΕΟΚ (Εθνική Οργάνωση Κρήτης). Οι ηγέτες τους είτε αναγκάστηκαν να ενταχθούν στον ΕΛΑΣ (π.χ. Σαράφης, Βαζαίος), είτε δολοφονήθηκαν (Ψαρρός, Βρεττάκος, Καραχάλιος) είτε (οι περισσότεροι) αναγκάστηκαν να καταφύγουν και να κρυφτούν στις πόλεις ή να διαφύγουν στη Μέση Ανατολή.
- Κέρδισε την εμπιστοσύνη των Βρετανών και απέσπασε την μερίδα του λέοντος της βοήθειας σε λίρες και εφόδια, ενώ ταυτόχρονα τους κατηγορούσε για μεροληψία.
- Κατάφερε να διαλύσει τις δύο ελληνικές ταξιαρχίες στην Μέση Ανατολή (η πρώτη ταξιαρχία πολέμησε μόνο στο Ελ Αλαμίν, ενώ η δεύτερη πουθενά) και επετέθη λυσσωδώς εναντίον του Ιερού Λόχου και της Ορεινής Ταξιαρχίας Ρίμινι, των μοναδικών δυνάμεων που διέσωσαν την τιμή των ελληνικών όπλων και λίγη από την αιματηρώς αποκτηθείσα φήμη στον Ελληνο-Ιταλικό πόλεμο. Δυστυχώς, τα κινήματα στις Ένοπλες Δυνάμεις της Μέσης

Ανατολής έβλαψαν την φήμη της χώρας, η οποία είχε δημιουργηθεί από τις νίκες στο Αλβανικό μέτωπο και την αντίσταση στην εισβολή των Γερμανών.

- Κατάφερε να συγκεντρώσει πάνω από 70.000 ατομικά και ομαδικά όπλα και να διατηρεί μυστικές αποθήκες πυρομαχικών σε όλη την χώρα, τα οποία δεν χρησιμοποιούσε ευρέως διότι τα προόριζε «για αργότερα».
- Τέλος, υπέταξε την αντίσταση στους μεταπολεμικούς του στόχους (Καλύβας & Μαραντζίδης: 61).

Έπη όπως αυτό των βουνών της Ηπείρου και της Αλβανίας χτίζουν τους εθνικούς μύθους, ενώ ντροπές σαν αυτές του κατοχικού εμφυλίου καταστρέφουν ό,τι κτίσθηκε με αίμα και θυσίες του λαού.

Έτσι φτάσαμε στην Διάσκεψη της Ειρήνης του 1946, όπου αποτύχαμε στην επίτευξη των εθνικών μας στόχων (ένταξη βορείου Ηπείρου στον εθνικό κορμό και εδαφικές διευθετήσεις στα βόρεια σύνορα εις βάρος της Βουλγαρίας για την εξασφάλιση του απαραίτητου στρατηγικού βάθους). Αντιθέτως η ένταξη της Βουλγαρίας και της Αλβανίας στην σοβιετική σφαίρα επιρροής τους εξασφάλισε την προστασία από την Σοβιετική Ένωση και έτσι απέφυγαν την απόσπαση εδαφών τους υπέρ της Ελλάδος, ειδικά της Βουλγαρίας της οποίας τα εγκλήματα κατά του ελληνισμού ήταν μεγαλύτερα αυτών των Γερμανών και των Ιταλών. Ο απόλυτος παραλογισμός ήταν ότι στην Διάσκεψη της Ειρήνης το 1946, όπου η Γιουγκοσλαβία ζήτησε την «ενοποίηση» της Μακεδονίας υπό την αιγίδα της Γιουγκοσλαβικής «Λαϊκής Δημοκρατίας της Μακεδονίας», η Βουλγαρία ήταν τόσο διεκδικητική που ζήτησε την δυτική Θράκη (Συρίγος-Χατζηβασιλείου: 18).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Αθανασόπουλος Ιωάννης, Κατοχικός Εμφύλιος Πόλεμος στην Ελλάδα 1943-1944, Αθήνα: Πελασγός, 2019.
2. Ανδριτσάκης Δημήτριος, *Μνήμες που συγκλονίζουν*, Αθήνα: Σπ. Ζαχαρόπουλος, 2015.
3. Βαλτινός Θανάσης, *Ορθοκωστά*, Αθήνα: Εστία, 2007
4. Βασιλάς Ευθύμιος, *Αναμνήσεις περιόδου 1940-1947*, Αθήνα: Αυτοέκδοση, 1979
5. Γουντχάουζ Κρις, *Το μήλον της έριδος*, Αθήνα: Εξάντας, 1976 (The apple if discourse)
6. Δορδανάς Στράτος, *Το Αίμα των Αθών*, Αθήνα: Εστία, 2007
7. Ζαλοκώστας Χρήστος, *Το χρονικό της σκλαβιάς*, Αθήνα: Εστία, 2011
8. Ζαούσης Αλέξανδρος, *Οι δύο όχθες, 1939-1944: μια προσπάθεια για εθνική συμφιλίωση*, Αθήνα: Παπαζήσης, 1987
9. Ζέρβας Ναπολέον, *Ημερολόγιο στρατηγού Ναπολέοντα Ζέρβα 1942-1945*, Αθήνα: Ωκεανίς, 2013
10. Ιωαννίδης Γιάννης, *Αναμνήσεις*, Αθήνα: Θεμέλιο, 2018
11. Καϊμάρας Γεώργιος, *Εθνική αντίσταση του 5/42 Συντάγματος Ευζώνων του Ψαρού 1941-1944*, Αθήνα: Γενικό Επιτελείο Στρατού, 1953
12. Καλλιανιώτης Αθανάσιος, *Οι πρόσφυγες στη δυτική Μακεδονία (1941-1946)*, Ανέκδοτη διδακτορική διατριβή, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο, Θεσσαλονίκη, 2007
13. Καλογρηάς Βάιος, *Το αντίπαλο δέος: Οι εθνικιστικές οργανώσεις αντίστασης στην κατεχόμενη Μακεδονία (1941-1944)*, Θεσσαλονίκη: University studio press, 2012.
14. Καλύβας Στάθης & Καλογρηάς Βάιος, *Εμφύλιος Πόλεμος*, Αθήνα: Καθημερινή, 2019
15. Καλύβας Στάθης & Μαραντζίδης Νίκος, *Εμφύλια Πάθη*, Αθήνα: Μεταίχμιο, 2016
16. Καραμπέρης Στέφανος, *Οι αναμνήσεις μου από την δράσιν μου εις τα τμήματα της ΠΑΟ*, Αθήνα: Πελασγός, 2010
17. Κολιόπουλος Ιωάννης, *Λεηλασία Φρονημάτων*, Θεσσαλονίκη: Βάνιας, 2015
18. Κωστόπουλος Γεώργιος, *Χρονικό 1942-1945*, Αθήνα: Αλφειός, 2017
19. Μάγερ Χέρμαν Φρανκ, *Από την Βιέννη στα Καλάβρυτα*, Αθήνα: Εστία, 2010 (A)
20. Μάγερ Χέρμαν Φρανκ, *Η φρίκη του Κομμένου*, Αθήνα: Καλέντης, 1998 (B)

21. Μάγιερς Έντυ, *Η ελληνική περιπλοκή*, Αθήνα: Εξάντας, 1975 (Myers E. C. W., *The Greek Entanglement*, 1955)
22. Μακρής-Στάϊκος Πέτρος, *Κίτσος Μαλτέζος: Ο Αγαπημένος των Θεών*, Αθήνα: Εστία, 2019 (Α) (Πρώτη έκδοση 2000)
23. Μακρής-Στάϊκος Πέτρος, *Ο Άγγλος πρόξενος: ο υποπλοίαρχος Noel Rees και οι βρετανικές μυστικές υπηρεσίες στην Ελλάδα – Μέση Ανατολή, 1939-1944*, Αθήνα: Ωκεανίς, 2011 (Β)
24. Μαρίνος Θέμης, *Ο Εφιάλτης της Εθνικής Αντίστασης Α΄*, Αθήνα: Παπαζήσης, 2003
25. Μαρίνος Θέμης, *Ο Εφιάλτης της Εθνικής Αντίστασης Β΄*, Αθήνα: Παπαζήσης, 2003
26. Μουμτζής Σάκης, *Η κόκκινη βία 1943-1944*, Αθήνα: Επίκεντρο, 2013
27. Μουτούσης Νικόλαος, *Και διηγώντας τα να κλαις ...*, Αθήνα: Εφημερίδα ΦΑΡΟΣ, 1959
28. Μπάδα Κωνσταντίνα-Σφήκας Θανάσης (επιμέλεια), *Κατοχή-Αντίσταση-Εμφύλιος: Η Αιτωλοακαρνανία στη δεκαετία 1940-1950*, Αθήνα: Παρασκήνιο, 2010
29. Μυριδάκης Μιχαήλ, *Αγώνες της φυλής*, Αθήνα, 1948 (Α)
30. Μυριδάκης Μιχάλης, *Η επιχείρηση του Γοργοποτάμου και το ΕΑΜ-ΕΛΑΣ*, Αθήνα, 1983 (Β)
31. Μυτιληναίος Αντώνης, *Μαρτύρων Πορεία*, Αθήνα: Επικαιρότητα
32. Νικολούδης Εμμανουήλ, *Άχρους Στρατιώτης*, Ημερολόγια 1941-1945, Αθήνα: Αλφειός, 2019
33. Ουάλας Ντέιβιντ, *Βρετανική πολιτική και αντιστασιακά κινήματα στην Ελλάδα*, Αθήνα: Ωκεανίς, 2009
34. Παπανδρέου Γεώργιος, *Η απελευθέρωση της Ελλάδος*, Αθήνα: Εκδόσεις «ΑΛΦΑ» Ι. Σκαζίκη, 1945
35. Παπαφλωράτος Ι. & Θεοδώρου Α., *Η περιπέτεια μιας καλαμπακιώτισσας (1948-1949)*, Αθήνα: Φλαούννας, 2019
36. Παππάς Γεώργιος, *Ημερολόγιον Πολέμου-Κατοχής-Απελευθερώσεως 1940-1944*, Αθήνα: Πατάκης, 2018
37. Πριόβολος Καίσαρ, *Ήμουν «Υπεύθυνος»: γεγονότα της Αιγιαλείας κατά το 1943-1944*, Αθήνα: Τυπογραφείο Τσιποπούλου, 1988
38. Πυρομάγλου Κομνηνός, *Ο Δούρειος Ίππος*, Αθήνα, 1958
39. Σαράφης Στέφανος, *Ο ΕΛΑΣ*, Αθήνα: Επικαιρότητα, 1999

40. Σβολόπουλος Κωνσταντίνος, *Χαϊδάρι 8 Σεπτεμβρίου 1944, Η αόρατη στρατιά στο απόσπασμα*, Αθήνα: Πατάκης, 2002
41. Σταματοπούλου Άννα, *Φενεός 194: Η Γη της οδύνης*, Αθήνα: Πελασγός, 2010.
42. Συρίγος Άγγελος και Χατζηβασιλείου Ευάνθης, *Η συμφωνία των Πρεσπών και το Μακεδονικό*, Τέταρτη έκδοση, Αθήνα: Πατάκης, 2019
43. Τσουδερός Εμμανουήλ, *Ελληνικές ανωμαλίες στην Μέση Ανατολή*, Αθήνα: Αετός Α.Ε, 1945.
44. Φαράκος Γρηγόρης, *Άρης Βελουχιώτης, το χαμένο αρχείο – άγνωστα κείμενα*, Αθήνα: Ελληνικά γράμματα, Δ' έκδοση, 1997.
45. Φλάισερ Χάγκεν, *Στέμμα και σβάστιγκα: Η Ελλάδα της κατοχής και της αντίστασης, 1941-1944*, Αθήνα: Παπαζήσης, χωρίς χρονολογία
46. Χάμοντ Νικόλας, *Δυτική Μακεδονία: Αντίσταση και Συμμαχική Στρατιωτική Αποστολή 1943-1944*, Αθήνα: Παπαζήσης, χωρίς χρονολογία
47. Χατζηναστασίου Τάσος, *Αντάρτες και καπετάνιοι*, Τέταρτη έκδοση, Θεσσαλονίκη: Αφοι Κυριακίδη, 2017
48. Χατζηβασιλείου Ευάνθης, *ΠΕΑΝ (1941-1945) Πανελλήνιος Ένωσις Αγνιζομένων Νέων*, Αθήνα: Σύλλογος προς Διάλυσιν Ωφελίμων Βιβλίων, 2005
49. Χρυσάφης Σωτήρης, *Ο Αρμαγεδδών του Εμφυλίου*, Αυτοέκδοση, χωρίς χρονολογία

* Ο Υπτιγος ε.α. Παναγιώτης Μαυρόπουλος γεννήθηκε στο Νέο Πετρίτσι Σερρών και αποφοίτησε από την Στρατιωτική Σχολή Ευελπίδων το 1978. Είναι κάτοχος Μεταπτυχιακού τίτλου σπουδών Ηλεκτρονικού Μηχανικού με διάκριση του Πανεπιστημίου του Πολεμικού Ναυτικού των ΗΠΑ, όπως επίσης και Μεταπτυχιακού τίτλου σπουδών στη Στρατηγική Εθνικής Ασφαλείας του Πανεπιστημίου Αμυντικών Σπουδών των ΗΠΑ. Δίδαξε Στρατηγική στην Στρατιωτική Σχολή Ευελπίδων από το 2010 έως το 2016 και εργάστηκε στην διεύθυνση κυβερνοάμυνας του SHAPE (NATO) από το 2017 έως το 2019.